

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Παναγοπούλου Στυλιανή (Α.Μ.501458)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η κοινωνική ιστορία του ποδοσφαιρικού σωματείου «Αστέρας» Αμαλιάδας

Επιβλέπων καθηγητής: Ανδρέας Μπαλτάς

Αμαλιάδα 2024

© Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Παναγοπούλου Στυλιανής που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η κοινωνική ιστορία του ποδοσφαιρικού σωματείου «Αστέρας» Αμαλιάδας

Επιβλέπων καθηγητής

Συν-επιβλέπων καθηγητής

Ανδρέας Μπαλτάς

Ευάγγελος Τζούκας

Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η ανάδειξη της σχέσης του ποδοσφαιρικού σωματείου «Αστέρας» Αμαλιάδας με την ομώνυμη πόλη και η προβολή των κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών πτυχών της δράσης αυτού του σωματείου. Στο κείμενο της εργασίας γίνεται μια ιστορική αναδρομή στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία συγκρότησης και ανάπτυξης της Αμαλιάδας και αναδεικνύονται οι τοπικές κοινωνικές και πολιτικές αντιθέσεις κατά την ταραχώδη περίοδο του Μεσοπολέμου, της Κατοχής, του Εμφυλίου και του μετεμφυλιακού κράτους. Σε αυτό το πλαίσιο ερευνάται ο ρόλος των τοπικών αθλητικών σωματείων ως φορέων συσπείρωσης της τοπικής νεολαίας και ως φορέων κοινωνικών και πολιτικών αιτημάτων. Καταγράφεται επίσης η δράση ενός ντόπιου ισχυρού πόλου προοδευτικών ανθρώπων, οι οποίοι εξέφρασαν νεωτερικές ιδέες. Στα μεταπολεμικά χρόνια, η ίδρυση του Αστέρα Αμαλιάδας τοποθετείται σε αυτό το πλαίσιο. Στο ίδιο πλαίσιο ερευνάται η σχέση του Αστέρα Αμαλιάδας με τις τοπικές ταυτότητες οι οποίες συγκροτήθηκαν στην πόλη της Αμαλιάδας, καθώς και η σχέση του σωματείου με τους κατοίκους της πόλης. Μέσα από τα πορίσματα της παρούσας έρευνας προκύπτει ότι ο Αστέρας συνδέθηκε με την τοπική ταυτότητα της Αμαλιάδας και αποτέλεσε κομμάτι της καθημερινότητας και της δημόσιας κοινωνικότητας των κατοίκων της. Η ίδρυση του Αστέρα από ανθρώπους οι οποίοι είχαν αριστερές καταβολές, καθώς και οι μαρτυρίες που αναφέρονται στην εχθρική στάση της αστυνομίας απέναντι στο σωματείο κατά την περίοδο της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών στοιχειοθετούν ένα πλαίσιο, το οποίο μας επιτρέπει να συνδέσουμε τον Αστέρα με τον λεγόμενο προοδευτικό χώρο. Ωστόσο, ο Αστέρας λειτούργησε στην πορεία ενωτικά και συσπείρωσε ανθρώπους όλου του κοινωνικού και πολιτικού φάσματος της Αμαλιάδας. Η μεθοδολογία της εργασίας βασίστηκε στην αποδελτίωση του Τύπου της εποχής και στη λήψη συνεντεύξεων από ανθρώπους οι οποίοι έζησαν τα πρώτα χρόνια της δράσης του Αστέρα, καθώς και σε μια βιβλιογραφία ντόπιων συγγραφέων της Αμαλιάδας, οι οποίοι κατέγραψαν τα γεγονότα των περιόδων που διαπραγματεύεται η παρούσα εργασία.

Λέξεις-κλειδιά: Αστέρας, Αμαλιάδα, ποδόσφαιρο, σωματεία, πολιτική

Abstract

In this paper, an attempt is made to highlight the relationship between the Amaliadas football club "Asteras" and the city of the same name, and to highlight also the social, political and ideological aspects of the activity of this club. In the text of the paper, a historical review is made of the most recent and modern history of the formation and development of Amaliada and the local social and political contrasts during the turbulent period of the interwar period, the Occupation, the Civil War and the post-civil state which are highlighted. In this context, the role of local sports associations as agents of rallying the local youth and as carriers of social and political demands is investigated. The action of a local strong pole of progressive people, who expressed modern ideas, is also recorded. In the post-war years, the establishment of Asteras Amaliadas is placed in this context. In the same context, the relationship of Asteras Amaliadas with the local identities that were established in the city of Amaliadas, as well as the association's relationship with people who came from the so-called progressive area, is investigated. Through the findings of this research, it emerges that Asteras was connected to the local identity of Amaliada, and the participation of people with left-wing origins in it, the descriptions of episodic events of members of the union with the authorities during the period of the Dictatorship of the Colonels and other similar testimonies lead us to the conclusion that Asteras was associated with the so-called progressive space. However, Asteras acted unifyingly along the way and brought together people from the social and political spectrum of Amaliada. The methodology of the work was based on the unpublishing of the press of the time, on the collection of testimonies of people who lived the first years of Astera's activity, as well as on a bibliography of local writers of Amaliada, who recorded the events of the disputed periods

Keywords: Asteras, Amaliada, football, unions, politics

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	7
Σκοπός εργασίας.....	8
Μεθοδολογία	8
Διάρθρωση της εργασίας.....	11
1 Η ιστορία της πόλης της Αμαλιάδας	13
1.1 Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και Κατοχή	16
1.2 Η σύγχρονη Αμαλιάδα.....	25
2. Η συγκρότηση του ποδοσφαίρου στην Αμαλιάδα.....	28
3.1 Η κατάσταση του ποδοσφαίρου κατά την επταετία της Δικτατορίας (1967-1974)	36
3.2 Η άνοδος του Αστήρα Αμαλιάδας στη Β΄ Εθνική κατηγορία	37
3.3 Οι μαρτυρίες των φιλάθλων και των παικτών του Αστήρα Αμαλιάδας για τη δράση και τη σημασία του συλλόγου	39
Συμπεράσματα	45
Βιβλιογραφία	47

Εισαγωγή

Ο αθλητισμός αποτελεί σήμερα μία από τις πιο βασικές δραστηριότητες των ανεπτυγμένων κοινωνιών. Μετά την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων το 1896, ο σύγχρονος αθλητισμός απέκτησε νέα υπόσταση και συνδέθηκε με τις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που επέφερε η νεωτερικότητα. Ο αθλητισμός είναι ένα πεδίο που για πολλά χρόνια δεν απασχόλησε τις κοινωνικές επιστήμες, καθώς δινόταν έμφαση σε άλλους τομείς του κοινωνικού γίνεσθαι. Το αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης ήταν να καθυστερήσει η ενασχόληση της κοινωνιολογίας και της ιστορίας με τον αθλητισμό, ο οποίος μέχρι και σήμερα δεν θεωρείται πάντα σημαντικό αντικείμενο μελέτης για τις κοινωνικές επιστήμες. Ένα δεύτερο αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης ήταν η αδιαφορία για τα αθλητικά αρχεία. Αυτό το πρόβλημα είναι έντονο στην Ελλάδα, όπου η διάσωση των αθλητικών αρχείων δεν αποτελεί προτεραιότητα.¹

Η παρούσα διπλωματική εργασία η οποία εκπονείται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος του Ε.Α.Π. «Αθλητικές Σπουδές: Κοινωνιολογία, Ιστορία, Ανθρωπολογία», έχει ως αντικείμενο την μελέτη της κοινωνικής ιστορίας του ποδοσφαιρικού σωματείου «Αστέρας» Αμαλιάδας. Το σωματείο αυτό δημιουργήθηκε το 1947 μετά από την δύσκολη περίοδο της Κατοχής και του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε βιβλιογραφικό υλικό για την εποχή και μέσα από προφορικές μαρτυρίες και άρθρα τοπικών εφημερίδων έγινε προσπάθεια να αποτυπωθεί η κοινωνική ιστορία του Αστέρα Αμαλιάδας.

¹ Για την αδιαφορία αναφορικά με τα αθλητικά αρχεία βλ. Χριστίνα Κουλούρη, «Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού: Σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί αγώνες», στο Γιάννης Ζαϊμάκης -Ελένη Φουρναράκη (επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ. 48-49.

Σκοπός εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η έρευνα της κοινωνικής ιστορίας του Αστέρα Αμαλιάδας και η ανάδειξη των πτυχών της δράσης του σωματείου, οι οποίες σχετίζονται με την τοπική ιστορία της Αμαλιάδας. Σε αυτό το πλαίσιο ερευνάται η κοινωνική ταυτότητα των μελών και των φιλάθλων του σωματείου, οι πολιτικές τους συμπεριφορές, καθώς και η δημόσια κοινωνικότητα που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο δράσης του συλλόγου. Βάσει των παραπάνω, τέθηκαν συγκεκριμένα ερωτήματα, τα οποία θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν ως ακολούθως: Ποια ήταν η κοινωνική και πολιτική ταυτότητα των ιδρυτών του σωματείου; Συνδέθηκαν τα μέλη και οι φίλοι του συλλόγου με κάποιον συγκεκριμένο ιδεολογικό χώρο; Ποια ήταν η σημασία του συλλόγου για τους κατοίκους και τους αθλητές του Αστέρα και πως νοηματοδοτούν οι ίδιοι την παρουσία και τη δράση του σωματείου; Ποιες μορφές δημόσιας κοινωνικότητας αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο δράσης του Αστέρα; Ποια θέση καταλαμβάνει ο σύλλογος στη συλλογική μνήμη των κατοίκων της πόλης;

Μεθοδολογία

Η μελέτη και η έρευνα των αθλητικών σωματείων προϋποθέτουν μία σειρά από θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία που αναφέρονται στην κοινωνιολογία και στην ιστορία των σπορ. Το αντικείμενο μελέτης εξετάζεται ιστορικά και ερευνάται μέσα από ερωτήματα που συσχετίζονται με την κοινωνία. Η ενασχόληση των κοινωνικών επιστημών με τον αθλητισμό, αλλά και γενικότερα με τον τομέα των σπουδών που αφορά την ψυχαγωγία εκδηλώθηκε μόλις την δεκαετία του 1960. Αναφορές στις δραστηριότητες της ψυχαγωγίας μπορούν να εντοπιστούν και νωρίτερα, όπως για παράδειγμα στη *Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης* του Θόρνσταϊν Βέμπλεν (1899) αλλά και στο *Άνθρωπος και το Παιχνίδι* του Γιόχαν Χουζίνγκα.² Θα χρειαστεί να φτάσουμε όμως στη δεκαετία του 1960 για να

2 Thorstein Veblen, *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης: η οικονομική μελέτη των θεσμών*, εισαγωγή C W Mills, επιμ. Φ.Π. Σοφιανός, μτφρ. Γιώργος Νταλιάνης, Κάλβος, Αθήνα 1982 και Γιόχαν Χουζίνγκα, *Ο Άνθρωπος και το Παιχνίδι (Homo Ludens)*, Μτφρ. Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1989.

κατορθώσουν οι δραστηριότητες της ψυχαγωγίας και της αναψυχής, ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγεται και ο αθλητισμός, να προκαλέσουν το ενδιαφέρον για κοινωνική έρευνα από τους επιστήμονες και να αρχίσουν να συγκροτούν ένα αυτόνομο πεδίο μελέτης και έρευνας.³

Εξετάζεται ωστόσο, η δυναμική ενός σωματείου και οι συνδέσεις ανάμεσα σε αθλητικές πρακτικές και ευρύτερες κοινωνικές πολιτικές και πολιτισμικές διεργασίες. Μέσα από τη μικρό-ιστορία ενός αθλητικού σωματείου μπορούν να συσχετιστούν στοιχεία μικρό και μακρό-ανάλυσης στον τομέα των σπορ και να εξεταστούν κρίσιμα ζητήματα, όπως η μετάβαση από τις δομές και τις αξίες του ερασιτεχνικού αθλητισμού σε ένα εμπορευματοποιημένο πλαίσιο λειτουργίας των σωματείων, η σχέση των σωματείων με πολιτικές, πολιτισμικές και κοινωνικές δομές καθώς επίσης οι έμφυλες διαστάσεις των σπορ.⁴ Η ιστορική και κοινωνιολογική έρευνα στράφηκε πλέον προς νέους προβληματισμούς και ο αθλητισμός συνδέθηκε με τη μελέτη θεμάτων, όπως η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση, ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, οι ταξικές συγκρούσεις, η βία, ο επαγγελματισμός, οι έμφυλες διαφορές και ιεραρχήσεις, η εκπαίδευση, η συγκρότηση της νεολαίας ως διακριτής κοινωνικής ομάδας, η εξάπλωση και η επιρροή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.⁵

Ένα σημαντικό ζήτημα είναι η σχέση του αθλητικού σωματείου με την τοπική ταυτότητα και τους ανταγωνισμούς για τη κυριαρχία της πόλης. Το αθλητικό σωματείο θεωρείται ένας μικρόκοσμος που ενδυναμώνει το αίσθημα του συνανήκειν σε μια κοινή ταυτότητα μίας γεωγραφικής έκτασης, που είναι φορέας και της δυναμικής της κοινωνίας. Το αθλητικό σωματείο ενισχύει το αίσθημα αλληλεγγύης και συλλογικής συνείδησης και ενισχύει την τοπικότητα. Πολλές φορές έχουν παρατηρηθεί αντιπαλότητες σε γειτονικές πόλεις, οι οποίες συχνά οδηγούν σε ακραία φαινόμενα βίας.⁶ Σε περιπτώσεις ευρύτερων περιοχών είναι γνωστή η διαμάχη Ολυμπιακού- Παναθηναϊκού στην Αττική, ΠΑΟΚ και Άρη στη Θεσσαλονίκη, καθώς

3 Χριστίνα Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας*, Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας- Γ.Γ. Νέας Γενιάς- Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997, σ. 17-24.

4 Γιάννης Ζαϊμάκης, *Εργοτέλης 1929-2009. Ψηφίδες της αθλητικής και κοινωνικής ιστορίας ενός φιλοπρόόδου σωματείου*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σ. 17.

5 Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας*, σ. 17.

6 Ζαϊμάκης, *Εργοτέλης*, σ. 17-18.

και άλλων σωματείων. Στην Ηλεία, η αντιπαλότητα του Αστέρα Αμαλιάδας με τον Πανηλειακό Πύργου εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο.

Ωστόσο μια διαφορετική οπτική του αθλητισμού φώτισε ο Eric Hobsbawm, εντάσσοντας τη συγκρότηση του αθλητισμού σε αυτό που αποκάλεσε «επινοημένη παράδοση». Μελετώντας την εξάπλωση του ποδοσφαίρου στα εργατικά στρώματα της Μεγάλης Βρετανίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο Άγγλος ιστορικός διαπίστωσε ότι το ποδόσφαιρο απέκτησε τελετουργικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι διακριτά και στις μέρες μας, όπως η τελετουργική παρακολούθηση του αγώνα του Σαββάτου, η οποία προϋποθέτει την συνάντηση στο γειτονικό καφέ ή μπαρ και την κατανάλωση μεγάλης ποσότητας αλκοολούχων ποτών, κυρίως μπίρας.⁷

Η εκπόνηση της εργασίας στηρίχτηκε στην ποιοτική έρευνα και ιδιαίτερα στη λήψη συνεντεύξεων και στην αποδελτίωση του τοπικού κυρίως Τύπου, δεδομένης της απουσίας αρχειακών τεκμηρίων. Η συνέντευξη αποτελεί το πιο συνηθισμένο εργαλείο συλλογής πληροφοριών της ποιοτικής έρευνας και αποτελεί μια ευέλικτη, δυναμική πρακτική, η οποία στηρίζεται στην σχέση του ερευνητή με τον ερωτώμενο, που πρέπει να βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και τον σεβασμό, ενώ τα δεδομένα περιλαμβάνουν εκτός από πληροφορίες και περιγραφές, γνώμες και προσωπικές απόψεις.⁸ Επιλέχθηκε η μη δομημένη συνέντευξη⁹ και σε όλες τις περιπτώσεις οι συνεντεύξεις συνοδεύτηκαν από υλικό, όπως αρχεία και έγγραφα, τα οποία αξιοποιήθηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και αναφέρονται σε διάφορα

7 Eric Hobsbawm, «Mass Producing Traditions: Europe , 1870 1914», στο Eric Hobsbawm και Terence Ranger (επιμ.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1983, σ. 288-291

8 Γιάννης Ζαϊμάκης, *Ζητήματα της μεθοδολογίας και έρευνας στη μελέτη του αθλητισμού*. Διδακτικό υλικό Θεματικής Ενότητας Κοινωνιολογία και Ανθρωπολογία του Αθλητισμού, ΑΣΚ 51, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Αθλητικές Σπουδές Κοινωνιολογία, Ιστορία- Ανθρωπολογία. Πάτρα 2020, ΕΑΠ.

9 Η μη δομημένη συνέντευξη είναι ανοικτή και δεν περιλαμβάνει προκαθορισμένες ερωτήσεις, αλλά ευρείες θεματικές πάνω στις οποίες οι συμμετέχοντες στην έρευνα καλούνται να μιλήσουν ή να τοποθετηθούν ελεύθερα και με τους δικούς τους όρους. Ειδικότερα, ο ερευνητής σχηματίζει συνήθως έναν κατάλογο από 7 ή 8 θέματα τα οποία θεωρεί σημαντικά και πάνω στα οποία σχηματίζεται η διάδραση μεταξύ του συνεντευκτή και των συμμετεχόντων στην ερευνητική διαδικασία. Βλ. Φιλία Ίσαρη και Μάριος Πουρκός, *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015..

σημεία της εργασίας. Στην παρούσα εργασία ελήφθησαν 15 συνεντεύξεις από φιλάθλους και παλαίμαχους ποδοσφαιριστές του Αστέρα Αμαλιάδας.

Χρησιμοποιήθηκαν επίσης στοιχεία από την τοπική βιβλιογραφία της Αμαλιάδας, η οποία αποτυπώνει τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Αμαλιάδας και του ποδοσφαιρικού σωματείου «Αστέρας» Αμαλιάδας. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην καταγραφή των προφορικών μαρτυριών ανασταλτικός παράγοντας αποτέλεσε η μεγάλη ηλικία των ερωτωμένων και η ασθενής μνήμη. Έτσι, προκειμένου να ελεγχθεί η εγκυρότητα των μαρτυριών χρειάστηκε η διασταύρωση των γεγονότων. Συχνή ήταν επίσης η τάση των αφηγητών να ωραιοποιούν τις αφηγήσεις τους και να παρουσιάζουν ένα εξιδανικευμένο παρελθόν.¹⁰ Μελετήθηκε λοιπόν η ιστορία της πόλης μέσα από την βιβλιογραφία, κυρίως συγγραφέων που είχαν βιώσει οι ίδιοι τα γεγονότα και προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε τη συμβολή του αθλητισμού και ιδιαίτερα του ποδοσφαίρου στη συγκρότηση των τοπικών ταυτοτήτων και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική εξέλιξη της πόλης.¹¹

Διάρθρωση της εργασίας

Η δομή της παρούσας εργασίας έχει ως εξής: Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ιστορία της πόλης της Αμαλιάδας. Γίνεται εκτενής αναφορά στην εποχή του Β' παγκοσμίου πολέμου και στην περίοδο της κατοχής, τις συνθήκες διαβίωσης και την κοινωνική και πολιτική κατάσταση στη πόλη. Η αναφορά στα γεγονότα και στη ζωή των κατοίκων, αναδεικνύει τις σκληρές συνθήκες και το τεταμένο κλίμα της εποχής. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη σύγχρονη πόλη και στις συνθήκες του σήμερα. Στο επόμενο κεφάλαιο παρατίθεται η ιστορία της συγκρότησης του ποδοσφαίρου στην Αμαλιάδα και της ίδρυσης των πρώτων ποδοσφαιρικών σωματείων. Στο τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνεται η ιστορία της συγκρότησης και της δράσης του

10 Για τη σημασία της προφορικής ιστορίας βλ. Αλ. Μπουντουβή-Μαρ. Θανοπούλου, «Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα. Οι εμπειρίες μίας δύσκολης πορείας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 107 (2002), σ. 3-21.

11 Για τη σχέση αθλητικού σωματείου και τοπικής ιστορίας βλ. Γιάννης Ζαϊμάκης, *Εργοτέλης 1929-2009. Ψηφίδες της αθλητικής και κοινωνικής ιστορίας ενός φιλοπρόοδου σωματείου*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

ποδοσφαιρικού σωματείου «Αστέρας» Αμαλιάδας. Γίνεται αναφορά στη περίοδο πριν από την ίδρυση, στα αθλητικά δρώμενα μεταξύ 1922 και 1947, έτος ίδρυσης του Λευκού Αστέρα και στη συνέχεια στην ίδρυση και στην εξέλιξη της ομάδας του Αστέρα, την κατάσταση του ποδοσφαίρου την επταετία της δικτατορίας και με αποκορύφωμα την άνοδο της στη Β εθνική κατηγορία. Στο τέλος παρατίθενται τα συμπεράσματα και το παράρτημα της εργασίας.

1 Η ιστορία της πόλης της Αμαλιάδας

Στη Β' Τουρκοκρατία (1715-1821), δίπλα και κοντά στο ελληνικό χωριό Καλίτσα, χτίζεται το τούρκικο χωριό Δερβή Τσελεπή, ενώ στο δυτικό σύνορο του στήνεται ο ελληνικός συνοικισμός Ρωμείκα από τους πιστούς χριστιανούς της Παναγίας Φραγκαβίλλας. Στο ξεσηκωμό του 1821 το ελληνικό χωριό Καλίτσα κι ο ελληνικός συνοικισμός Ρωμείκα δίνουν το παρών με ανάλογες θυσίες και όταν γίνεται το ελεύθερο κράτος εξακολουθούν για λίγο χωριστά την πορεία τους, για να ενωθούν στη συνέχεια, τυπικά μόνον υπό το βασιλικό όνομα «Αμαλιάς» γύρω στα 1840-1841, που επίσημα αναγνωρίστηκε το 1885 και με αυτό είναι γνωστή η Αμαλιάδα ως νέα πόλη.¹²

Μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, τα δύο χωριά Δερβητσελεπή και Καλίτσα αναπτύχθηκαν και μετατράπηκαν σε κωμοπόλεις. Σημαντικές διοικητικές και πληθυσμιακές ανακατατάξεις έλαβαν χώρα στην ευρύτερη περιοχή της Αμαλιάδας. Το 1835 είναι το έτος που δημιουργείται ο δήμος Ελίσσης με πρωτεύουσα το Δερβή-Τσελεπή. Το τελευταίο ήταν πρωτεύουσα του νεοσύστατου αυτού δήμου μέχρι το 1841. Το 1841 έχουμε την συγχώνευση του Δήμου Ελίσσης στο δήμο Ήλιδας με πρωτεύουσα την Γαστούνη. Τα επόμενα χρόνια βρήκαν τον Δήμο Ήλιδας σε συνεχείς «μετακινήσεις» της έδρας του και σε έντονες διαμάχες με την πόλη της Γαστούνης, που κράτησαν μέχρι το 1906. Τα δυο σημαντικά χωριά της περιοχής Δερβή-Τσελεπή και Καλίτσα ενώθηκαν σε μια πόλη το Δέρβη-Τσελεπή. Η κοινή επιθυμία όμως των κατοίκων να λάβει η πόλη τους ελληνικό όνομα και η παροχή βασιλικής εύνοιας και υποστήριξης είχαν σαν αποτέλεσμα την μετονομασία της πόλης σε «Αμαλιάς» προς τιμήν της Βασίλισσας Αμαλίας, συζύγου του Όθωνα. Παρ' όλα αυτά, οι διενέξεις με τη Γαστούνη για την έδρα του δήμου συνεχίστηκαν. Το 1906 έγινε η ανασύσταση του Δήμου Ελίσσης με πρωτεύουσα την Αμαλιάδα και επίσης δημιουργήθηκε χωριστός δήμος Ήλιδας με πρωτεύουσα τη Γαστούνη. Ο Δήμος Ελίσσης που οφείλει την ονομασία του στο ιστορικό ποτάμι Έλισσα διατήρησε αυτό το όνομα μέχρι το 1912, ενώ από το 1924 μετονομάστηκε σε δήμο Αμαλιάδας.¹³

12 Πάνος Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην Ιστορία της*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2012, σ.16

13 Ο. π., σελ. 19.

Στο μεταίχμιο 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, οι νέοι της πόλης είχαν ανάγκη από πνευματική, κοινωνική και αθλητική πρόοδο. Ο γυμναστικός σύλλογος «Η Ήλις» ιδρύθηκε στις 28 Απριλίου του 1896, με πρόεδρο τον Λεωνίδα Γαλανόπουλο και γενικό γραμματέα τον Γρηγοράκη Φούφα, με σκοπό την διάδοση της γυμναστικής. Ο σύλλογος δημιουργήθηκε την ίδια χρονιά με την αναβίωση των πρώτων ολυμπιακών αγώνων. Χρονιά μεταίχμιο για την επανεκκίνηση αθλητικών δρώμενων στην χώρα μας. Ο σύλλογος είχε προβλέψει ότι σε περίπτωση που διαλυόταν, η περιουσία του θα περιερχόταν στον Δήμο Αμαλιάδας, με σκοπό να φτιάξει νοσοκομείο στην πόλη.¹⁴

Η οικονομική ανάπτυξη της Αμαλιάδας οφείλεται στη καλλιέργεια της σταφίδας, του «χρυσού προϊόντος» της περιοχής της, καθώς και στην τακτική των τοπικών αρχών, που ευνόησαν και την εισροή κατοίκων από ορεινά μέρη, όπως η Βυτίνα, τα Μαγούλιανα, τα Λαγκάδια. Η καλλιέργεια της σταφίδας ήταν δύσκολη δουλειά και τα κέρδη πάντα λίγα.¹⁵ Κάθε Ιούνιο που έκλειναν τα σχολεία, οι Αμαλιαδίτες έφευγαν για τα κτήματα. Η πόλη ερήμωνε τελείως αλλά δεν υπήρχε κλεψιά καμία.¹⁶ Η παραγωγή έμενε από την πολιτεία απροστάτευτη και πολλές φορές πάθαινε σημαντικές ζημιές από την βροχή, καθώς η προστασία της με πανιά έγινε πολύ αργότερα. Την αγορά της σταφίδας την υπολόγιζε το εμπόριο με το χιλιόλιτρο, δηλαδή τις 375 οκάδες. Η μικρότερη τιμή που αναφέρεται ήταν 85-90 δραχμές η χιλιάδα, δηλαδή 375 οκάδες.¹⁷ Οι δανειστές έπαιρναν τόκο 20%, υπερβολικός για την εποχή, καθώς ο νόμιμος ήταν 7% και αργότερα πήγε στο 12%. Αγροτική τράπεζα δεν υπήρχε και ο αγρότης δανειζόταν από εμπόρους ή φίλους με 20% τόκο.¹⁸ Πρώτη τράπεζα στην Αμαλιάδα έγινε η Εθνική, το 1908, που είχε σκοπιά χωροφύλακα απέξω κάθε βράδυ. Με το άνοιγμα των σχολείων η πόλη γέμιζε πάλι και τότε άνοιγαν λέσχες και καφέ-σαντάν. Θίασοι στην Αμαλιάδα έρχονταν συχνά καθώς η πόλη υποστήριζε το θέατρο. Η γνωστή ηθοποιός, Μαρίκα Κοτοπούλη με τον θίασο της είχε έρθει μερικές φορές στην αίθουσα του Γεωργίου Θεοφιλόπουλου, στο Πάνθεον. Το

14 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην Ιστορία της*, σ. 82.

15 Θεόδωρος Σμιτζής, *Προσωπικές εντυπώσεις και ιστορικά ντοκουμέντα για την πόλη της Αμαλιάδας 1900-1950*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2006, σ. 75

16 Ό. π.

17 Ό. π.

18 Ό. π., σ. 75-76.

εισιτήριο ήταν 25 δραχμές και αν ο Γ. Θεοφιλόπουλος δεν εξασφάλιζε 100 εισιτήρια προπληρωμένα, ο θίασος δεν ερχόταν.¹⁹

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όμως η σταφιδική κρίση έστρεψε τους Ηλείους πληγέντες στη μετανάστευση στην Αμερική. Ο πληθυσμός της Αμαλιάδας, όμως, σύντομα αυξήθηκε με την εισροή πληγέντων της κρίσης αγροτών από τα γύρω χωριά και εξαθλιωμένων Μικρασιατών έπειτα από το διωγμό τους από την πατρίδα τους. Για αρκετό καιρό διέμεναν στα σχολεία σε ανεπαρκείς συνθήκες υγιεινής με αποτέλεσμα να κάνουν την εμφάνιση τους ασθένειες. Για να αδειάσουν γρήγορα τα σχολεία και να αποφευχθούν οι επιδημίες οι Μικρασιάτες μοιράστηκαν σε διάφορα χωριά ενώ λίγες οικογένειες παρέμειναν στην Αμαλιάδα.²⁰

Μέχρι τις αρχές του 1900 η περιοχή δεν εμφανίζει ιδιαίτερη πνευματική ζωή ενώ αργότερα οι περιπτώσεις είναι μεμονωμένες. Σημαντική ήταν η παρουσία του δασκάλου Νικόλαου Σκανδάμη από το Καλίτσα στην πνευματική ζωή της πόλης (1872-1944), ο οποίος είχε περιοδεύσει ως ηθοποιός. Επιστρέφοντας στην πατρίδα επιδόθηκε στη διοργάνωση παραστάσεων και στη συγγραφή κειμένων. Οι Νίκος Λάσκαρης, ο Γρηγοράκης Φούφας και ο Στέφανος Βασιλόπουλος, επίσης άνθρωποι του πνεύματος, ασχολήθηκαν με την καταγραφή της ιστορία της περιοχής. Από την Αμαλιάδα πέρασε μια από τις μεγαλύτερες πνευματικές προσωπικότητες της χώρας μας ως καθηγητής του ελληνικού σχολείου, ο ποιητής Κώστας Βάρναλης.²¹ Επίσης μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο αναπτύχθηκε η φιλαρμονική της πόλης, ο αρχιμουσικός της, ο Ιταλός Μπιφέρνο ενορχήστρωσε κλασσικές όπερες και οπερέτες. Τέλος πολυάριθμες ήταν οι τοπικές εφημερίδες και τα περιοδικά.²² Σήμερα στην πόλη κυκλοφορούν πολλές πατρινές και αθηναϊκές εφημερίδες και περιοδικά μαζί με

19 Ό. π., σ. 78

20 «Αμαλιάδα, η πόλη μας», Περιβαλλοντική ομάδα 1^{ου} Γενικού Λυκείου Αμαλιάδας, Αμαλιάδα 2007-2008, σ. 50-51

21 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα: Αναδρομή στην Ιστορία της*, σ. 85.

22 Ό. π., σ. 84-85

την αμαλιαδίτικη εφημερίδα «Ενημέρωση» η οποία κυκλοφορεί αδιάκοπα από το 1992.²³

1.1 Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και Κατοχή

Τον Ιούλιο του 1941 οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αμαλιάδα. Αρχικά, στρατοπέδευαν στο γυμνάσιο της πόλης το οποίο ήταν κλειστό από την αρχή του Ελληνοϊταλικού πολέμου την 28^η Οκτωβρίου 1940. Στη συνέχεια κατέλαβαν πολυάριθμα σπίτια ιδιωτών διώχνοντας τους κακήν κακώς. Ανάμεσα σε αυτά το ιστορικό σπίτι του Νίκου Μπελογιάννη (σήμερα μουσείο Μπελογιάννη) το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως «διοικητήριο». Οι Ιταλοί πεπεισμένοι ότι θα μείνουν μόνιμα στην περιοχή οργάνωσαν τις κρατικές υπηρεσίες, «...έθεσαν σε εφαρμογή το φασιστικό καταπιεστικό μηχανισμό τους, με επιδίωξη να κάμψουν το εθνικό φρόνημα... ακολουθώντας τη μέθοδο της ταπείνωσης...». Πολλοί Αμαλιαδίτες βασανίστηκαν αρνούμενοι να παραδώσουν τα κυνηγετικά τους όπλα.²⁴

Η μαύρη αγορά τους τελευταίους μήνες του 1941 φούντωσε σε όλη την Ελλάδα. Οι κατακτητές εξέδωσαν νέα νομίσματα, ήλεγχαν τα μέσα μεταφοράς, κατέσχεσαν αγαθά προκαλώντας πληθωρισμό. Όλα τα αγαθά υπερκοστολογήθηκαν, ενώ η παραγωγή πολλών προϊόντων σταμάτησε. Τότε δόθηκε η ευκαιρία σε πολλούς αδίστακτους να πωλούν προϊόντα πρώτης ανάγκης με αντάλλαγμα υπέρογκα ποσά. Αντάλλασαν βιομηχανικά προϊόντα από την Αθήνα με τρόφιμα στην επαρχία και έπειτα τα τρόφιμα με έπιπλα, σπίτια, κοσμήματα, κειμήλια, χρυσές λίρες κ.α.. Πολλοί πλούτισαν από αυτές τις συναλλαγές και αποτέλεσαν ισχυρούς ανθρώπους της σύγχρονης ιστορίας ενώ συμπατριώτες τους πέθαιναν από την πείνα (σε μισό χρόνο πέθαναν 300.000 στην Αθήνα). Πολλοί Αμαλιαδίτες που είχαν φύγει στην Αθήνα

23 «Αμαλιάδα, η πόλη μας» Περιβαλλοντική ομάδα 1^{ου} Γενικού Λυκείου Αμαλιάδας, σ. 146. Ο εκδότης της εφημερίδας «Ενημέρωση» Κωνσταντίνος Λιακόπουλος συνέδραμε ουσιαστικά στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας και τον ευχαριστώ θερμά.

24 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην ιστορία της*, σ. 90-91

επέστρεψαν στην πατρίδα τους για να αποφύγουν τα χειρότερα παρόλο που και εκεί σημειώθηκαν θάνατοι από την πείνα.²⁵

Από τις αρχές του Έλληνο-ιταλικού πολέμου, είχαν κατασκευαστεί στους κεντρικούς ακάλυπτους χώρους της πόλης διάφορα ορύγματα για να χρησιμοποιούνται από πολίτες σαν καταφύγια, σε ώρες επιδρομής εχθρικών αεροπλάνων.²⁶ Τα ορύγματα αυτά αποτελούνταν από δύο ή περισσότερες ευθείες που σχημάτιζαν γωνία ή τεθλασμένη και είχαν βάθος δύο περίπου μέτρων και πλάτος μέχρι ενός μέτρου. Θεωρούνταν ασφαλή καταφύγια καθώς για να διατρέξουν σοβαρό κίνδυνο αυτοί που είχαν καταφύγει μέσα, έπρεπε η βόμβα που θα έπεφτε από τα αεροπλάνα να πέσει μέσα σε αυτά, πράγμα δύσκολο. Έτσι μόλις δινόταν το σύνθημα του συναγερμού από το παρατηρητήριο, όλοι οι ευρισκόμενοι στην αγορά, ήταν υποχρεωμένοι να τρέξουν στα καταφύγια και η κυκλοφορία στην πόλη απαγορευόταν.²⁷

Οι Αμαλιαδίτες αντιστάθηκαν εξ αρχής στους φασίστες κατακτητές. Στις πρώτες αμυντικές δράσεις τους συγκαταλέγεται η έκδοση χειρόγραφου δελτίου ειδήσεων για ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τις πολεμικές εξελίξεις. Η έκδοση του δελτίου έληξε με τη σύλληψη κάποιων συντακτών του. Οι Ιταλοί προσπαθούσαν να παρακολουθούν τους πολίτες υποδύομενοι τους αντιφασίστες στα καφενεία. Δημιουργώντας ψεύτικες φιλίες κατέδιδαν όσους έπεφταν στην παγίδα τους και εκμυστηρεύονταν τα σχέδια δράσης τους.²⁸

Τα πολιτικά κόμματα ήταν απόντα στον αγώνα για ελευθερία καθώς είχαν διαλυθεί από την δικτατορία του Μεταξά. Δεν υπήρχε καμία πρωτοβουλία ή κίνηση από τους αντιπροσώπους της κυβέρνησης για να ενισχυθούν και να εμψυχωθούν τα φρονήματα του λαού κατά των εχθρών. Μόνο ορισμένοι κομμουνιστές που είχαν δραπετεύσει από την εξορία και τις φυλακές συνεισέφεραν στην εμψύχωση και οργάνωση του λαού. Στο δεύτερο μισό του 1941 δημιουργήθηκαν πολλές αντιστασιακές οργανώσεις, μεταξύ αυτών το ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) από το Κ.Κ.Ε. το οποίο «οργάνωσε και καθοδήγησε τις μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις». Σε δύο χρόνια εξαπλώθηκε σε όλη την Ελλάδα, όπως και στην πόλη της Αμαλιάδας.

25 Ό. π., σ. 92-93

26 Σιμιτζής, *Προσωπικές εντυπώσεις*, σ.80

27 Ό. π., σ.80

28 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην Ιστορία της*, σ. 94-95

Σκοποί του ΕΑΜ ήταν: η επιβίωση του λαού, η προστασία του από την εκμετάλλευση και τη μαύρη αγορά, «η απελευθέρωση του έθνους», η δημιουργία ανεξάρτητης χώρας και τέλος «ο σχηματισμός προσωρινής Κυβέρνησης του ΕΑΜ» μετά την απελευθέρωση «με αποστολή την προκήρυξη εκλογών», στις οποίες θα αποφασιστεί ο τρόπος διακυβέρνησης της χώρας, με βάση τις επιθυμίες του λαού. Το 1943 οι αντιδράσεις του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ (Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων, οργάνωσης αποτελούμενης από φοιτητές και νέους που ήταν τμήμα του ΕΑΜ) εντάθηκαν:

«Η 23^η Φλεβάρη είναι η μέρα της μεγαλύτερης νίκης της νέας γενιάς. Πραγματοποίησε την ενότητα της με την ίδρυση της ΕΠΟΝ. Νέοι και νέες παλεύουν αδερφωμένοι πλάι πλάι για τη ζωή, τη λευτεριά, τον πολιτισμό, τη λαϊκή δημοκρατία. Η 23^η Φλεβάρη αποτελεί τον σημαντικότερο σταθμό στην ιστορία της ελληνικής νεολαίας.»²⁹

Τα μέλη των οργανώσεων έγραφαν αντιφασιστικά συνθήματα στους τοίχους και συμμετείχαν σε μάχες δίνοντας τη ζωή τους για την ελευθερία. Με συνθήματα γέμισαν οι τοίχοι της Αμαλιάδος το Μάρτιο του 1943. Στις 25 Μαρτίου του 1943 ημέρα της Εθνικής γιορτής Επονίτες Αμαλιαδίτες στεφάνωσαν το Ηρώο της πόλης. Συνθήματα γέμισαν τη πόλη όπως «Θάνατο στο φασισμό, λευτεριά στο λαό». Λίγη ώρα αργότερα μέλη της Γκεστάπο έφτασαν στο Ηρώο και κατά-κομμάτιασαν το επονίτικο στεφάνι, (οι επονίτες παρακολουθούσαν από τα διπλανά σοκάκια τη δράση αυτή). Οι νέοι και νέες της πόλης πύκνωσαν τις γραμμές της ΕΠΟΝ και πολλοί έδωσαν τη ζωή τους στον αγώνα για την ελευθερία.

Οι Ηλείοι πλήρωσαν το τίμημα της συμμετοχής τους στον αγώνα για ελευθερία με απώλειες ανθρώπων ή ολόκληρων χωριών. Το Ιούλιο του 1943 οι Γερμανοί έκαψαν το Γεράκι,³⁰ τη Δάφνη (Δάμιζα), 150 σπίτια στην Κεραμιδιά. Πέρασαν πάνω από τρία χρόνια μέχρι να ξεκινήσουν οι επισκευές στα χωριά αυτά και η εικόνα τους παρέμενε τραγική.³¹ Τόπος εκτελέσεων ήταν η πηγάδα της Σοχιάς, του χείμαρρου που διέσχισε την πόλη. Η πηγάδα είναι η τοποθεσία του σημερινού Δημοτικού

29 *Το Σάλπισμα* (23 Φεβρουαρίου 1944).

30 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην Ιστορία της*, σ. 96-99

31 Λ. Καρνάρος, «Ναζιστικές σφαγές στα μαρτυρικά χωριά του δήμου Ήλιδας Γεράκι, Κεραμιδιά και Δάμιζα» στο *Η Αμαλιάδα κατά την Ιταλογερμανική κατοχή 1941-1944*, Εκδόσεις Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2016, σ. 95-98

σταδίου της Αμαλιάδας. Από τους εκτελεσθέντες υπάρχουν ελάχιστα καταγεγραμμένα ονόματα καθώς με διαταγή των γερμανών απαγορευόταν να γράφει ο Δήμος στα βιβλία του τους εκτελούμενους.³² Τα πτώματα των εκτελουμένων έμεναν επί τόπου 2 με 3 ημέρες πολλές φορές και κανείς δεν μπορούσε να πλησιάσει διότι υπήρχε σχετική απαγορευτική διαταγή των γερμανών και μόνο κατόπιν αδείας τους τα παρελάμβανε ο Δήμος Αμαλιάδας και τα μετέφερε στο νεκροταφείο για ταφή.³³

Το Μάιο του 1944 οργανώθηκε στην Αμαλιάδα μεγάλο συλλαλητήριο με ομιλίες για τα δικαιώματα του λαού και την ελευθερία. Οι Γερμανοί απάντησαν με ελέγχους για τον εντοπισμό των διοργανωτών (μελών του ΕΑΜ), η προσπάθεια τους όμως έληξε άκαρπα.³⁴

Η απάντηση στις αντιστασιακές δράσεις των Αμαλιαδιτών έμελλε να έρθει στις 20 Ιουλίου 1944 όταν οι Γερμανοί μαζί με μισέλληνες ταγματασφαλίτες έστησαν μπλόκο στους κατοίκους της πόλης. Άφησαν ανοιχτή την είσοδο στην πόλη ενώ απαγόρευαν την έξοδο, ανάγκασαν τους πολίτες να συγκεντρωθούν στην περιοχή του σιδηρόδρομου και άρχισαν να βασανίζουν κάποιους γνωστούς αντιστασιακούς. Αυτό διήρκησε για περίπου οκτώ με εννιά ώρες χωρίς ιδιαίτερα αποτελέσματα. Δεν κατάφεραν να αποσπάσουν άλλα ονόματα από αυτά που ήξεραν, ούτε υπήρξαν κουκουλοφόροι προδότες όπως σε άλλες περιοχές, όμως φυλακίστηκαν σε άθλιες συνθήκες διακόσιοι Αμαλιαδίτες. Ύστερα από μερικές μέρες βασανιστηρίων εκτελέστηκαν για άγνωστους λόγους πέντε εξ αυτών. Ως εκ θαύματος ο ένας από τους πέντε κατάφερε να επιβιώσει και να δραπετεύσει από τον ομαδικό τάφο που τους πέταξαν.

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1944 είχαν αποχωρήσει όλοι οι Γερμανοί από την Αμαλιάδα και τα νέα της ελευθερίας της πόλης διαδίδονταν με τον τηλεβόα του ΕΑΜ. Οι ταγματασφαλίτες που είχαν καταλάβει τον Πύργο αρνήθηκαν να παραδοθούν με αποτέλεσμα να προχωρήσουν σε μάχη. Οι ταγματασφαλίτες που πιάστηκαν φυλακίστηκαν στις φυλακές που είχαν κρατηθεί μέχρι την αποχώρηση των Γερμανών

32 Σιμιτζής, *Προσωπικές εντυπώσεις*, σ.109

33 Ό. π., σ. 110.

34 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην Ιστορία της*, σ. 107-108

οι Αμαλιαδίτες.³⁵ Στην Αμαλιάδα «αναδείχθηκε η «ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΛΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ» η οποία ανέλαβε να επιλύσει τα ζητήματα της πόλης. Η αυτοδιοίκηση είχε την πρώτη γυναίκα δήμαρχο της χώρας, τη Μαρίκα Μπότση-Τσαπαλίρα, ιδιοκτήτρια φαρμακείου και της τοπικής εφημερίδας «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ». Παράλληλα οργανώθηκε η πολιτοφυλακή η οποία αντιμετώπισε την παρανομία, όμως διαλύθηκε μετά τη συνθήκη της Βάρκιζας (Φεβρουάριος 1945).³⁶

Σημαντική πολιτιστική δράση αποτέλεσε η δημιουργία του συλλόγου «Φοιτητών και Αποφοίτων Μ. Εκπαιδεύσεως Αμαλιάδος» το 1944 από τους μαθητές Γυμνασίου και τους φοιτητές που είχαν επιστρέψει στην πόλη, εξαιτίας της αναστολής λειτουργίας των Πανεπιστημίων από την κατοχική κυβέρνηση. Πολλά μέλη ήταν ήδη μέλη της ΕΠΟΝ. Σκοπός τους ήταν να οργανώσουν πολιτιστικές δράσεις στην πόλη, όσο ήταν εφικτό εν μέσω κατοχής, να διεκδικήσουν το άνοιγμα των πανεπιστημιακών σχολών και την επίλυση διαφόρων ζητημάτων στην εκπαίδευση. «Οι δράσεις του συλλόγου περιορίστηκαν σε ακαδημαϊκό επίπεδο» όμως μετά την απελευθέρωση νομιμοποιήθηκε και απέκτησε για μικρό διάστημα γραφεία, αίθουσα συζητήσεων, βιβλιοθήκη, θεατρική ομάδα ενώ αυτή τη φορά οργάνωνε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Σε κάποιες ομιλίες συμμετείχε και ο παγκοσμίου φήμης ηγέτης του Κ.Κ.Ε. Αμαλιαδίτης Νίκος Μπελογιάννης, όπως περιγράφεται «γλαφυρός, ανεπιτήδευτος και αφάνταστα σεμνός ομιλητής, μάγεψε το πολυπληθές ακροατήριο». Η ομάδα δυστυχώς άντεξε λίγους μήνες μετά τη συνθήκη της Βάρκιζας.³⁷

Στο μεγαλύτερο τμήμα της Αμαλιάδας κυριαρχούσαν οι αντιστασιακές οργανώσεις, ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ, οι δε Γερμανοί έκαναν εξόδους εξοπλισμένοι γνωρίζοντας την δράση των αντιστασιακών. Το ίδιο γνώριζαν και οι ταγματασφαλίτες του Κοκώνη στο Πύργο και άλλοι συνεργάτες του κατακτητή, δεδομένου ότι η Αμαλιάδα με την περιοχή της συγκροτούσε ισχυρότατο αντιστασιακό μέτωπο.³⁸ Για να περιορίσουν τη δράση τους δημιουργούσαν μπλόκα. «Με το γλυκοχάραμα της ηλιόλουστης μέρας. Γιορτής του προφήτη Ηλία, η πόλη βρέθηκε ασφυκτικά πολιορκημένη, για πρώτη

35 Ό. π., σ. 109-113 και 121

36 Ό. π., σ. 122-123

37 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην ιστορία της*, σ. 7-8 και 123.

38 Ό. π., σ. 109.

φορά από εξοπλισμένες βαριά γερμανικές δυνάμεις, που είχαν κλείσει όλες τις πύλες και απαγόρευσαν την έξοδο, ενώ αντίθετα και είσοδος στη πόλη αφηνόταν ελεύθερη, χωρίς κανείς να μπορεί να μαντέψει το κακό που σε λίγο έφτανε...». ³⁹ Στις 9 το πρωί έφτασε αμαξοστοιχία από τον Πύργο με τους ταγματασφαλίτες Κοκώνη και Κοκονέτση, οι οποίοι καλούσαν όλους τους πολίτες άνω των 12 ετών να συγκεντρωθούν ως τις 12 στο σταθμό. Η διαταγή έλεγε ότι όποιος βρισκόταν σε άλλο μέρος μετά τις 12 θα τουφεκιζόταν αμέσως. «Κατηφορίζοντας προς το σταθμό, βρέθηκα μπροστά στο αποτρόπαιο και φρικιαστικό θέαμα του άγριου και απάνθρωπου βασανισμού από ομάδα ταγματασφαλιτών, κάπου στη λεωφόρο, δύο Αμαλιαδιτών, του αξέχαστου Σαρλώ, κατά κόσμο Χρήστου Αθανασόπουλου, από το Καλίτσα και του Γιάννη Καραβίδα, παλιού γνωστού ποδοσφαιριστή του προπολεμικού Πανηλειακού Αμαλιάδας». ⁴⁰ Το μαρτύριο των νέων δεν περιορίζονταν στα σωματικά τους οδυνηρά πλήγματα αλλά και στη ψυχολογική τους κατάπτωση και ταπείνωση ώστε να τους μετατρέψουν σε καταδότες των συμπατριωτών τους, αγωνιστών της Αντίστασης. Στο προαναφερθέν περιστατικό ο Αμαλιαδίτης Σαρλώ αν και υποβασταζόμενος από τους βασανιστές του δεν υπέδειξε κανέναν συναγωνιστή του. ⁴¹ Η περίπτωση Σαρλώ θυμίζει παρόμοια τραγική περίπτωση στο μπλόκο της Κοκκινιάς. Ένας νεαρός Επονίτης βαριά τραυματισμένος, με σπασμένο κεφάλι από τους ταγματασφαλίτες, θαρραλέα φώναζε στο πλήθος: «συναγωνιστές σηκώστε ψηλά το κεφάλι σας, δεν πρόκειται κανένα να προδώσω...» τίμημα της περηφάνιας του ήταν η άμεση επιτόπου εκτέλεση του. ⁴²

Στο μπλόκο της Αμαλιάδας δεν έδρασαν κουκουλοφόροι, καθώς κυρίως έγινε έρευνα και έλεγχος με βάση ονομαστικές καταστάσεις που είχαν στα χέρια τους οι ταγματασφαλίτες. Ο σκοπός τους ήταν η σύλληψη γνωστών στελεχών της Αντίστασης, ο οποίος δεν πέτυχε, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, όπως του αγωνιστή Γιωργή Μαντζαβίνου, προέδρου του Εργατικού κέντρου, του «Σαρλώ», και μερικών άλλων αντιστασιακών. ⁴³ Το μπλόκο μέσα σε κλίμα τρομοκρατίας, άγριων ξυλοδαρμών, προπηλακισμών, λιποθυμιών από το φοβερό καύσωνα του Ιούλη και

39 Ό. π. σ. 110.

40 Ό. π.

41 Ό. π. σ. 111.

42 Ό. π.

43 Ό. π.

αβάσταχτης δίψας από έλλειψη νερού, κράτησε περίπου οκτώ με εννέα ώρες. Το μπλόκο απέδωσε στον Κοκώνη 200 ταλαιπωρημένους Αμαλιαδίτες, που υπό άθλιες συνθήκες, μεταφέρθηκαν στα βαγόνια του τρένου που στάθμευε από το πρωί στο σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης για να μεταφερθούν στις φυλακές ταγματασφαλιτών του Πύργου. Όσοι δεν συνελήφθηκαν αλλά έμεναν στο μπλόκο, έπρεπε να ακούσουν τον λόγο του Κοκώνη από το μπαλκόνι του σπιτιού του Σωτήρη Γεωργακόπουλου, που ήταν υπό γερμανική κατοχή, στη λεωφόρο της Αμαλιάδας, λίγα μέτρα πιο πάνω από το σιδηροδρομικό σταθμό. Εκεί λοιπόν ο «πατριώτης» αξιωματικός καλούσε σε «εθνικό» προσκλητήριο, συμπαράταξη και συνεργασία με τους Γερμανούς κατακτητές για να νικήσει ο Χίτλερ. Μετά από λίγες ημέρες το επιτελείο του Κοκώνη χωρίς καμία διαδικασία και δίκη καταδίκασε σε θάνατο πέντε κρατούμενους, τον Σαρλώ, τον Γιώργη Μαντζαβίνο, το Γ. Καραβίδα, τον Τρομ και ακόμη ένα Αμαλιαδίτη αγωνιστή που δεν έχει καταγραφεί το όνομα του.⁴⁴

Μεσάνυχτα τους εκτέλεσαν στο χώρο του νεκροταφείου του Πύργου και τους πέταξαν σε πρόχειρα ανοιγμένο ομαδικό τάφο. Δεν πέθανε ο Σαρλώ όμως, και τραυματισμένος όπως ήταν, αναμέρισε τα μαύρα χρώματα και βγήκε έξω στη ζωή, ανασύροντας από τον τάφο τον βαριά τραυματισμένο Γιάννη Καραβίδα. Ο Σαρλώ πήρε στους ώμους του τον ημιθανή συμπατριώτη του και βγήκε από το νεκροταφείο, πέρασε από σοκάκια του Πύργου και ζήτησε βοήθεια σε ένα φτωχόσπιτο του Πύργου όπου όντως τους βοήθησαν και έγινε πρόχειρη επίδεση των τραυμάτων. Ωστόσο ο Καραβίδας έφερε θανάσιμα τραύματα και δεν σώθηκε. Ο Σαρλώ έγινε καλά και εντάχθηκε στις ένοπλες δυνάμεις του ΕΛΑΣ, από όπου πολέμησε τους κατακτητές και τους συνεργάτες τους- εκτελεστές του- ταγματασφαλίτες στη μάχη για την απελευθέρωση του Πύργου.⁴⁵

Με τη φυγή των γερμανικών στρατευμάτων από την Ηλεία, αποφυλακίστηκαν οι συλληφθέντες Αμαλιαδίτες, οι οποίοι γύρισαν στην Αμαλιάδα με τα πόδια. Ο Κοκώνης αρνήθηκε να παραδώσει τα όπλα στον ΕΛΑΣ παρά τις διαπραγματεύσεις, τις διαβεβαιώσεις και εγγυήσεις των υπεύθυνων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για τη ζωή των ταγματασφαλιτών και τη δική του και έτσι επακολούθησε η μάχη του Πύργου και η απελευθέρωση του από τον ΕΛΑΣ με αρκετές απώλειες και από τις δύο πλευρές. Ο

44 Ό. π., σ. 112.

45 Ό. π., σ. 113

Κοκώνης πλήρωσε με τη ζωή του και οι υπόλοιποι συνελήφθηκαν και φυλακίστηκαν στις ίδιες φυλακές, αποθήκες, που οι ίδιοι φυλάκιζαν νωρίτερα τους αντιστασιακούς. Στις φυλακές εκεί ήταν και ο αξιωματικός, επικεφαλής του αποσπάσματος που εκτέλεσε τον Σαρλώ, και τους υπόλοιπους. Λέγεται ότι ο Σαρλώ τον επισκέφθηκε στη φυλακή και ο αξιωματικός δεν πίστευε στα μάτια του ότι ήταν ζωντανός, και ο Αμαλιαδίτης αγωνιστής του έδωσε το χέρι της συγχώρεσης κι έφυγε σεμνά και αθόρυβα γαληνεμένος για το δικό του δρόμο της τιμής και αξιοπρέπειας.⁴⁶

Το τέλος της γερμανικής κατοχής διαδέχτηκε μικρή περίοδος ηρεμίας η οποία έδωσε τη θέση τις σε μαύρες μέρες. Οι Άγγλοι σύμμαχοι έβλεπαν αρνητικά τη λαϊκή οργάνωση του ΕΑΜ. Η συμμαχία Άγγλων-Αμερικάνων με τις μέχρι τότε άφαντες δεξιές οργανώσεις τέθηκαν κατά των λαϊκών (αριστερών) οργανώσεων προκαλώντας τον εμφύλιο σπαραγμό. Άγγλοι «σύμμαχοι», μάλιστα, έστησαν παγίδα σε Αμαλιαδίτες στελέχη του ΕΑΜ, όταν στις 6 Δεκεμβρίου 1944 τους κάλεσαν για τσάι που εξελίχθηκε σε ανάκριση. Το επεισόδιο έληξε με πολλά μέλη τραυματισμένα και ένα νεκρό. Τα επόμενα χρόνια πολλά μέλη του ΕΑΜ εκτελέστηκαν, μεταξύ αυτών ο Νίκος Μπελογιάννης και η αδερφή του.⁴⁷

Όπως προαναφέρθηκε, το 1944 η κατοχική κυβέρνηση έκλεισε όλες τις πανεπιστημιακές σχολές, γιατί θεωρήθηκαν κέντρα αντιστασιακού αγώνα. Έτσι, οι Αμαλιαδίτες φοιτητές επέστρεψαν στην πόλη τους, όπου με ενθουσιασμό ενεργοποίησαν τους αποφοίτους του γυμνασίου και δημιούργησαν εν μέσω Κατοχής τον σύλλογο Φοιτητών και Αποφοίτων Μέσης Εκπαίδευσης Αμαλιάδας, με σκοπό την «προσπάθεια προς εξασφάλισιν των μέσων δια την επιτυχίαν των επιδιώξεων των αφορώντων τους φοιτητάς και αποφοίτους.»⁴⁸ Η συγκρότηση αυτού του συλλόγου αποτέλεσε αξιόλογο πολιτιστικό και κοινωνικό γεγονός. Σε αυτόν συμμετείχαν ο Φώτης Παγουλάτος, ο Πάνος Παναγόπουλος και άλλοι, ενώ στο μουσικό τμήμα του συλλόγου υπεύθυνος ήταν ο Αλέκος Λαϊνός, οι νέοι της εποχής με πνευματικές αναζητήσεις, αργότερα δικηγόροι και συγγραφείς σχετικά με την ιστορία της

46 Ό. π., σ. 113.

47 Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην ιστορία της*, σ. 118-119 και 124-125

48 Ο σύλλογος αναγνωρίστηκε από το Πρωτοδικείο με την υπ' αριθμ 62/44 απόφαση. Βλ. Παναγόπουλος, *Αμαλιάδα. Αναδρομή στην Ιστορία της*, σ. 8

περιοχής⁴⁹ Τα μέλη του συλλόγου στη πλειοψηφία τους συμμετείχαν σε αντιστασιακές οργανώσεις όπως η ΕΠΟΝ. Η δραστηριότητά του περιορίστηκε σε ακαδημαϊκό επίπεδο, σε συνθήκες ημιπαρανομίας, λόγω της πολιτικής κατάστασης και της δράσης των καταδοτών της εποχής. Μετά την απελευθέρωση, ο σύλλογος επανήλθε στη δράση και μάλιστα με σημαντική προσφορά στην Αμαλιάδα. Είχε γραφεία, βιβλιοθήκη, εντευκτήριο και στεγαζόταν σε κτίριο της λεωφόρου Όθωνος Αμαλίας. Δόθηκαν θεατρικές παραστάσεις και το εισιτήριο πληρωνόταν σε είδος, δηλ. μερικές οκάδες σταφίδα.⁵⁰ Ο σύλλογος αυτός διατηρήθηκε ενεργός για λίγους μήνες.

Από το 1930 διαφάνηκαν στη πόλη τα πρώτα βήματα για τη χειραφέτηση και την βελτίωση της θέσης της γυναίκας, καθώς «επιφανείς κυρίες» ίδρυσαν τον Προοδευτικό Σύνδεσμο Γυναικών Αμαλιάδος. Το 1944 μάλιστα, εξελέγη στην Αμαλιάδα η Μαρίκα Μπότση Τσαπαλίρα ως η πρώτη γυναίκα δήμαρχος. Η εκλογή μιας γυναίκας ως δημάρχου σε μία μικρή πόλη αποτελούσε προοδευτικό και πρωτοποριακό γεγονός για εκείνη την εποχή, αλλά και δύσκολο ως προς την αποδοχή του από τις υπόλοιπες γυναίκες και τους άνδρες της πόλης. Υπήρξαν πολλά προβλήματα και συκοφαντίες κατά τις εκατό μία ημέρες της θητείας της. Παραπομπή; Εκείνη την περίοδο, η σταφιδική κρίση λόγω έλλειψης χαλκού και θείου έφερε μεγάλη φτώχεια στην περιοχή. Στο ημερολόγιο της Μαρίκας Μπότση Τσαπαλίρα αναφέρεται ότι:

«Αν και είμαστε ελεύθεροι, η περίοδος δεν είναι ομαλή. Μια χαώδης κατάσταση επικρατεί, οι έμποροι κρύβουν τα υφάσματα και τα παπούτσια και ο λαός μετά την απελευθέρωση του εξακολουθεί να παραμένει πεινασμένος, γυμνός, ξυπόλητος. Οι σταφιδοπαραγωγοί με τους σέμπρους τους έχουν ριζικές διαφορές. Το πολύπλοκο αυτό ζήτημα έχει ανάγκη προσοχής και μελέτης να λυθεί.»⁵¹

49 Ό. π., σ. 8.

50 Ό. π., σ. 8-9.

51 Ό. π., σ. 53

Μάλιστα, στο ημερολόγιο που κρατά η ίδια, γίνεται αναφορά στην επιθυμία Άγγλου αξιωματικού να οργανώσει η δήμαρχος ομάδα φουτ-μπολ.⁵²

«Το απόγευμα έρχεται ο αξιωματικός για την ομάδα του φουτ-μπολ. Θέλει την ίδια μέρα να δώσουν ματς. Ξαφνιάστηκα για την ταχύτητα της εκτελέσεως της απόφασης, του εξηγώ ότι δεν είναι εύκολο από τη μία στιγμή στην άλλη να οργανωθεί η ομάδα, γιατί με τα τέσσερα χρόνια της κατοχής οι αθλητές ήταν διασκορπισμένοι και τώρα βρίσκονται σε χάλια, πεινασμένοι και ξυπόλητοι. Ας κάνουμε υπομονή 5 με 6 ημέρες.»⁵³.

1.2 Η σύγχρονη Αμαλιάδα

Ένα μεγάλο κεφάλαιο της πόλης αποτέλεσε και ο ραδιοφωνικός σταθμός της. Το 1933 αποκτήθηκε από ιδιώτη το πρώτο ραδιόφωνο, το οποίο ήταν πρωτοπόρο βήμα για την εποχή. Μάλιστα, σε δημοσιεύματα του τύπου καταχωρούνταν ανακοινώσεις πληρωμής της συνδρομής κατοίκων που διέθεταν συσκευές.⁵⁴ Τον Ιούνιο του 1952 λειτουργεί ο Ραδιοφωνικός Σταθμός Αμαλιάδας από τον Σπύρο Μπεράτη, φοιτητή της εποχής και αργότερα Δήμαρχος Αμαλιάδας. Η πρώτη συστηματική εκπομπή πραγματοποιήθηκε στις 23 Ιουνίου 1953, με συνεργάτες τον Κώστα Μητρόπουλο, Τάση Κωνσταντόπουλο, και αργότερα τους Γιώργο Λεβέντη, Γιώργο Δημόπουλο και άλλους.⁵⁵ Η νέα συχνότητα δίνει πνοή στη πόλη και κυρίως στους νέους. Τα έξοδα για το κόστος ρεύματος του σταθμού τα κάλυπταν οι λίγοι φίλοι και συνεργάτες του σταθμού.⁵⁶ Ο ραδιοφωνικός σταθμός ήταν ο πρώτος σταθμός των ερτζιανών που εξέπεμψε στην Ηλεία, τον οποίο πνευματικές προσωπικότητες από όλες τις περιοχές χρησιμοποίησαν ως βήμα, για να διατυπώσουν πνευματικές ανησυχίες αλλά και να

52 Λ. Καρνάρος, *Μαρίκα Μπότση Τσαπαλίρα, η πρώτη γυναίκα Δήμαρχος στην Ελλάδα 1944-1945*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2005, σ. 85

53 Ό. π., σ. 86. Δεν αναφέρεται πραγματοποίηση κάποιου αγώνα, καθώς η Μαρίκα Μπότση-Τσαπαλίρα παραιτήθηκε.

54 *Αμαλιάδα η πόλη μας*, σ.147

55 Ό. π., σ, 148

56 Ό. π.

εκφράσουν αθλητικές απόψεις.⁵⁷ Τη δεκαετία του 1960, όλη η Ελλάδα ακούει το πρόγραμμα του Ραδιοφωνικού σταθμού και οι διαφημίσεις φέρνουν κερδοφορία, ενώ το πρόγραμμα του δημοσιεύεται σε πανελλαδικής εμβέλειας περιοδικό, το «Ράδιο πρόγραμμα».⁵⁸

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 έφτασαν στη πόλη και εγκαταστάθηκαν στη συνοικία Παπακαυκά τα μέλη μιας μικρής ομάδας Ρομά. Με καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη, εργάζονταν αρχικά στα χωράφια αλλά καθώς ήταν εξοικειωμένοι με το πλανόδιο εμπόριο, αρχίζουν να πωλούν τα αγαθά τους και να δίνουν τις επόμενες δεκαετίες μία πνοή στην οικονομική ζωή της πόλης, μέσα από τη λειτουργία λαϊκής αγοράς. Η κοινότητα αυτή αναπτύχθηκε σημαντικά.⁵⁹

Όπως προαναφέρθηκε, στην Αμαλιάδα υπήρξε συνύπαρξη κατοίκων από διάφορα μέρη, οι οποίοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη της πόλης με ότι κουβαλούσε ο καθένας από την πατρίδα του. Πλέον, ο Δήμος Ήλιδας περιλαμβάνει την πόλη της Αμαλιάδας και 19 πρώην κοινότητες σύμφωνα με το Ν. 2539/1997, γνωστό ως σχέδιο Ιωάννης Καποδίστριας». Είναι ο πρώτος δήμος του Νομού Ηλείας σε έκταση (256.988 στρ.) και ο δεύτερος σε πληθυσμό (32.090 κάτοικοι), σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Από πλευράς πληθυσμού είτε ως καποδιστριακός δήμος, είτε ως πόλη, η Αμαλιάδα καταλαμβάνει την 4η θέση στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας μετά την Πάτρα, το Αγρίνιο και τον Πύργο. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, η Αμαλιάδα σημείωσε μία από τις μεγαλύτερες αυξήσεις πληθυσμού μεταξύ των δήμων της χώρας και έτσι κατατάσσεται στους 40 μεγαλύτερους δήμους και στους 5 μεγαλύτερους, οι οποίοι δεν είναι πρωτεύουσες νομών.⁶⁰ Στην πόλη λειτουργεί από το 1952 ο Ραδιοφωνικός σταθμός που δημιουργήθηκε από ερασιτέχνες νέους και έχει περιέλθει στο δήμο πλέον. Εκεί στεγάζεται και το Ραδιοφωνικό μουσείο της πόλης. Υπάρχει επίσης λαογραφικό μουσείο. Είναι μέρος του πνευματικού και πολιτιστικού κέντρου. Εγκαινιάστηκε το 1994 και στεγαζόταν σε νεοκλασικό κτίριο του 1932 ιδιοκτησίας των αδερφών Μαρούτα μεταναστών στις ΗΠΑ. Τα εκθέματα του ανήκουν σε τρεις κατηγορίες: έργα της εγχώριας λαϊκής τέχνης, αντικείμενα (βιομηχανικά κι

57 Ό. π., σ. 149

58 Ό. π., σ. 150

59 Ό. π., σ. 52

60 <http://www.dimosilidas.gr/>

βιοτεχνικά) εγχώριας παραγωγής και εκθέματα που προέρχονται από το εξωτερικό ΗΠΑ. τα τελευταία χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από τους επαναπατριζόμενους μετανάστες των ΗΠΑ καθώς και από συγγενείς τους και την ανερχόμενη αστική τάξη στην Αμαλιάδα.⁶¹ Τα αντικείμενα είναι δωρεές κατοίκων της περιοχής.

Από το 2017 λειτουργεί το μουσείο Νίκου Μπελογιάννη, με μόνιμη έκθεση «Νίκος Μπελογιάννης», σε κεντρικό σημείο της πόλης, όπου ήταν το ξενοδοχείο Ολύμπια, που είχε ο πατέρας του ήρωα, μετά από σκληρή δουλειά στην Αμερική. Το κτίριο έχει παραχωρηθεί από την οικογένεια Μπελογιάννη στον δήμο. Μέσα εκεί αναβιώνει κανείς τις ιστορίες του ανθρώπου με το Γαρύφαλλο όπως έλεγαν τον Νίκο Μπελογιάννη, με προσωπικό υλικό, αρχεία εφημερίδων, προσωπικές φωτογραφίες μέσα και έξω από τη φυλακή. Είναι όλη η νεότερη ιστορία της Ελλάδας σε ένα χώρο.

Το αθλητικό κέντρο της Αμαλιάδας, περιλαμβάνει γήπεδο ποδοσφαίρου με τον στίβο, δύο βοηθητικά ποδοσφαίρου, το κολυμβητήριο και το κλειστό γήπεδο. Ο χώρος είναι προσεγμένος και γεμάτος από πράσινο και θυμίζει πάρκο. Το κλειστό στάδιο κατασκευάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και έχει φιλοξενήσει μεγάλες ομάδες κατά καιρούς. Στο κεντρικό γήπεδο ποδοσφαίρου, την έδρα του Αστέρα Αμαλιάδας, φιλοξενούνται και άλλες μικρότερες ομάδες της πόλης. Στην πόλη υπάρχουν αρκετές ομάδες ποδοσφαίρου, ενώ δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη ακαδημιών, όπως αυτή του Αστέρα Αμαλιάδας, με σκοπό νέα παιδιά να απασχολούνται με τον αθλητισμό. Η ομάδα στίβου του Κοροΐβου Αμαλιάδας από το 1981 έχει προσφέρει στην πόλη μεγάλες διακρίσεις αθλητών. Η ομάδα μπάσκετ του Κοροΐβου διαπρέπει σε μεγάλες κατηγορίες και η ομάδα πετοσφαίρισης του Κοροΐβου έχει διαχρονική πορεία και αξία στα στάδια μεγάλων κατηγοριών. Ο αθλητισμός είναι μεγάλη δυναμική για την πόλη και κίνητρο εξωστρέφειας των νέων. Το κολυμβητήριο λειτουργεί λίγα χρόνια και ενώ υπάρχει θέληση ακόμα δεν έχει οργανωθεί η μόνιμη χρήση του. Ο δήμος δείχνει θέληση να βοηθήσει σε αυτό

61 Ελένη Σκάβδη, *Αμαλιάδα. Τα χίλια πρόσωπα της πόλης*, Έκδοση Δήμου Αμαλιάδας και Εμπορικού Συλλόγου Αμαλιάδας, Αμαλιάδα 2002, σ. 9

2. Η συγκρότηση του ποδοσφαίρου στην Αμαλιάδα

Στην περίοδο της γερμανοϊταλικής κατοχής, η επίσημη αθλητική δραστηριότητα διακόπηκε και μέσα από την διαθέσιμη βιβλιογραφία διαπιστώνουμε ότι στην Ελλάδα οι επίσημες ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις σταμάτησαν.⁶² Το ποδόσφαιρο συνέχισε να παίζεται στις αλάνες, στις αυλές ή στις πλατείες από αυτοσχέδιες ομάδες παιδιών που τους κατεύθυναν παλιοί παίκτες ομάδων. Οι ομάδες ήταν απομονωμένες η μία από την άλλη, μέσα στο γενικότερο βαρύ κλίμα της ξενικής κατοχής. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε ομάδες γειτονιών εμφανίζεται μετά την κατοχή. Τα αθλητικά μέσα ήταν υποτυπώδη και πολλές φορές έλειπαν και οι ποδοσφαιρικές μπάλες, οι οποίες αντικαθίσταντο από μεγάλα λαστιχένια τόπια.⁶³ Τα γήπεδα της εποχής ήταν σκληρά και δεν έλειπαν οι συχνοί τραυματισμοί παικτών. Οι ομάδες από τις αλάνες είναι αυτές που βοήθησαν να ανασυγκροτηθούν οι μεταπολεμικές ομάδες και να στελεχωθούν από τους νέους των γειτονιών.⁶⁴ Γίνεται φανερό ότι το ποδόσφαιρο επιζεί των δύσκολων συνθηκών της κατοχής και οι ομάδες ανασυγκροτούνται μέσα από τη συνεργασία των επιμέρους ιστών και μερών της πόλης. Με τον τρόπο που ανασυγκροτείται η πόλη, ανασυγκροτείται και ο αθλητικός σύλλογος. Είναι μία σύντομη, αλλά πολιτικά σημαντική περίοδος που η ΕΠΟΝ, η οργάνωση των νέων της Αριστεράς, περνά από το στάδιο του εθνικό-απελευθερωτικού αγώνα, με τη σκέψη ότι από τη μία πολεμάμε και από την άλλη τραγουδάμε για να φέρουμε τον πολιτισμό στο τόπο.⁶⁵ Είναι μία εποχή, όπου αυτή η δραστηριότητα των νέων καλύπτει πολλούς τομείς της πολιτιστικής ζωής στις πόλεις ως θέατρο, τύπος και αθλητισμός. Λίγο αργότερα το τοπίο θα αλλάξει καθώς αρχίζει ο εμφύλιος πόλεμος και η αθλητική δραστηριότητα πάλι καθίσταται δυσχερής.⁶⁶ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όπως θα δούμε ακολούθως, η αθλητική δραστηριότητα στην πόλη της Αμαλιάδας διακόπηκε κατά την περίοδο της Κατοχής και άρχισε να ανασυγκροτείται στα δύσκολα και πολυτάραχα μεταπολεμικά χρόνια.

62 Θ. Καλαφάτης, *Αθλητική και κοινωνική ιστορία του Τηλυκράτη Λευκάδος 1927-1987: Συνέχειες και ασυνέχειες*, Εκδόσεις Κασταλία, Αθήνα 2008, σ. 6

63 Ό. π. σ. 6

64 Ό. π.

65 Ό. π.

66 Ό. π.

2.1 Ο αθλητισμός στην Αμαλιάδα την περίοδο 1922-1947

Τον Αύγουστο του 1922 ήρθε η κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και η επακόλουθη Μικρασιατική Καταστροφή. Η απορρόφηση και ένταξη των δύο εκατομμυρίων προσφύγων προκάλεσε αλλαγές στη χώρα. Με την έλευση των προσφύγων στην Αμαλιάδα, καθώς και των επίστρατων ξεκινά η νέα πορεία της πόλης.⁶⁷ Τότε, οι παλιοί διοικούντες των δύο υπολειπόμενων συλλόγων κλασσικού αθλητισμού Ιφίτου και Ηρακλή αποφάσισαν να ενώσουν τις δυνάμεις τους και ίδρυσαν στις αρχές του 1923 το αθλητικό σωματείο του Ποδοσφαιρικού και Γυμναστικού Συλλόγου Αμαλιάδας, το οποίο διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1930. Το 1928 όμως από το ποδοσφαιρικό του τμήμα έφυγαν ορισμένα μέλη και ίδρυσαν τον Ποδοσφαιρικό Γυμναστικό Σύλλογο «Ολυμπιακό» με έδρα το Καλίτσα, βόρεια περιοχή της πόλης. Ο Ποδοσφαιρικός Γυμναστικός Σύλλογος Αμαλιάδας ονόμασε την ποδοσφαιρική του ομάδα «Εθνικός» και εκπροσωπούσε την νότια πόλη, το παλιό Δερβη-τσελεπί. Στην πόλη υπήρχαν και άλλα τρία σωματεία ο Ερμής, η Δάφνη και ο Απόλλων. Το 1930, ο Ολυμπιακός ανακηρύχτηκε πρωταθλήτρια ομάδα της Αμαλιάδας. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο δημοσίευμα:

«Ο Ολυμπιακός ως πρωταθλήτρια ομάς. Εννέα συναντήσεις έδωσε μέχρι σήμερα κατά το έτος τούτο ο Ολυμπιακός δια να κατέχει το πρωτάθλημα του βορείου μέρους του Νομού και εσημείωσεν ήδη 58 ολόκληρα τέρματα και εδέχθη μόνο 19. Ιδού τα μέχρι τούδε αποτελέσματα των συναντήσεων του Ολυμπιακού, ο οποίος παρουσιάζεται εφέτος πάνοπλος δια πάσαν συνάντησιν. Εις την Δάφνην 8, εις τον Απόλλωνα 9, εις τον Εθνικόν 2, εις τον Ερμήν 2, εις τον Απόλλωνα 16, εις την Δάφνην 6, εις τον Εθνικόν 2, εις τον Ηρακλή Πύργου 2 και εις τον Ολυμπιακόν Σαβαλίων 9.»⁶⁸

Να σημειωθεί ότι η Δάφνη, ο Απόλλωνας, ο Εθνικός και ο Ερμής ήταν ομάδες της Αμαλιάδας. Στη συνέχεια η κάθε συνοικία είχε τη δική της ομάδα. Το 1930 το Δ.Σ. του Εθνικού αποτελούσαν οι : Α. Παπαποστόλου πρόεδρος, Ν. Κοντογιαννόπουλος

67 Λεων. Καρνάρος, «Ένας αιώνας αμαλιαδιώτικου αθλητισμού 1896-1996», στο *Ηλειακή Πρωτοχρονιά-Ηλειακό Πανόραμα*, Εκδόσεις Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2011, σ. 340.

68 *Έθνος Αμαλιάδας* (9 Νοεμβρίου 1930).

αντιπρόεδρος, Γ. Καπατσώρης Γεν. Γραμματέας, Γ. Βεργιόπουλος ταμίας και σύμβουλοι οι Α. Χάρβαλος, Δ. Παπανδρικόπουλος και Γ. Τσαπαλίρας. Μέλη της εκλεγκτικής επιτροπής ήσαν οι Ν. Σταυρούλιας , Α. Βασιλικόπουλος και Α. Ζαγαρέλος. Το 1931 συναντάμε επίσης τις ομάδες Νίκη, Φοίνικας και Παλαίμαχους. Σε δηλώσεις ποδοσφαιριστών διαπιστώνουμε μετακινήσεις σε άλλες ομάδες λόγω διαφωνίας με την ομάδα τους. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά: «Λόγω της τελευταίας παρουσιασθείσης ανωμαλίας εν τω Γ.Σ. ο Ολυμπιακός, αποχωρώ εξ αυτού και εγγράφομαι εις τον ποδοσφαιρικών σύλλογον Ερμής» Διον. Δάρας, Ποδοσφαιριστής.⁶⁹

Να αναφερθεί ότι το 1932 ιδρύθηκε η πρώτη επαγγελματική ομάδα ποδοσφαίρου στη Αμαλιάδα η οποία έφερε ξένους παίκτες από τη Πάτρα, δυστυχώς όμως δεν διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία.⁷⁰ Τα χρόνια ως το 1938 κύλησαν χωρίς κάτι αξιόλογο για το ποδόσφαιρο της πόλης, το οποίο έφθινε, καθώς οι παλιές ομάδες είχαν διαλυθεί. Το 1938 συναντάμε εκτός της ομάδας της Δάφνης και δύο νέα αθλητικά σωματεία που είναι ο Λευκός Αστéρας και ο Πανηλειακός.

Η εφημερίδα *Δημιουργία*, «Όργανον της ΕΟΝ Ηλείας και των τοπικών συμφερόντων Αμαλιάδας- Περιχώρων», σημείωνε μεταξύ των άλλων ότι: «το ποδόσφαιρον ξαναζωντανεύει στην πόλιν μας. Ας ελπίσωμεν να κρατηθή σ ένα ευγενές σπορ και να μην έχομεν τας παλαιάς έριδας»⁷¹

«Από το 1938 άρχισε να δραστηριοποιείται στην Αμαλιάδα το αθλητικό σωματείο Πανηλειακός, με κύριο αντικείμενο το ποδόσφαιρο. Η δημιουργία του έγινε από μέλη της ΕΟΝ (Εθνική Οργάνωση Νεολαίας), χρόνια της Δικτατορίας Μεταξά. Ιστορία έχουν γράψει οι αναμετρήσεις με τον Εθνικό και τον Ηρακλή Πύργου καθώς και με τον Απόλλωνα Πατρών.»⁷²

69 *Ηχώ Αμαλιάδας* (26 Οκτωβρίου 1930).

70 Προφορική μαρτυρία Κωνσταντίνου Λιακόπουλου, εκδότη εφημερίδας «Ενημέρωση Αμαλιάδας». Για το ποδόσφαιρο στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου βλ. Ανδρέας Μπαλτάς, *Προσφυγικά αθλητικά σωματεία στον Μεσοπόλεμο 1922-1940*, Εκδόσεις Μπαλτάς, Γλύφα Ηλείας 2021, σ. 57-69.

71 Βασίλης Δάρας, *Γύρω από την Αμαλιάδα και τους ανθρώπους της*, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1999 σ. 226-230.

72 *Πατρίς* (28 Αυγούστου 2016).

Ιδιαίτερη προβολή στην ομάδα έδινε η *Δημιουργία*, η οποία εκδιδόταν τότε στην Αμαλιάδα. Τότε το γήπεδο του Πανηλειακού ήταν δίπλα στο γεφύρι της Σοχιάς κοντά στα Ζωγονείκα.⁷³ Οι νέοι Αμαλιαδίτες της εποχής με ανησυχίες για πολιτιστική και κοινωνική ανέλιξη ήταν αυτοί που δραστηριοποιούνταν σε ομάδες. Το διοικητικό συμβούλιο του Πανηλειακού Αμαλιάδας αποτελείτο εκείνη τη περίοδο από τους Ανδρέα Βασιλικόπουλο (πρόεδρο), Θ. Δημητρακόπουλο, Σπ. Βεντούρα, Ανδρ. Παπασπηλιοτόπουλο, Ν. Ταβλά, Δ. Κονδυλόπουλο και Διον. Ξυδιά και Γ. Γόργορα που ήταν και οι προπονητές της ομάδας. Παίκτες του Πανηλειακού τον Νοεμβρίου του 1938 ήταν οι Καραβίδας, Κολοκοτρώνης, Λιούρης, Βασίλης Δάρας, Χαρίτος, Γιάννης Μαγγανάρας, Ανδρέας Τάγιος, Γιαννάκης, Λιάρδος, Πετρούλιας, Κόλλιας, Δρουμπούκης και Νίκος Μάργαρης.⁷⁴ Κάποιοι εξ αυτών οργανώθηκαν αργότερα στο ΕΑΜ και στην ΕΠΟΝ. Στο βιβλίο του Βασίλη Δάρα γίνεται αναφορά στον Νίκο Μάργαρη, τον μετέπειτα γνωστό συνθέτη και μαέστρο, ο οποίος έπαιζε σέντερ φορ, ο δε συγγραφέας ήταν σέντερ μπακ, με προπονητή τον Διογένη Ξυδιά. Ο Νίκος Μάργαρης γεννήθηκε στην Αμαλιάδα το 1922. Ήταν από τους πρώτους που συμμετείχαν και οργάνωσαν τον Πανηλειακό Αμαλιάδας, αγωνιζόμενος στη θέση του σέντερ φορ. Από το 1941 οργανώθηκε στην Αντίσταση και συμμετείχε στην ίδρυση της ΕΠΟΝ Ηλείας. Συνεργάτης των παράνομων εφημερίδων «Σάλπισμα» (ΕΠΟΝ Ηλείας) και «Μαχητής» (ΕΑΜ Ηλείας) μετακινήθηκε από τον Πύργο στην Πάτρα, για την έκδοση της εφημερίδας Ελεύθερη Αχαΐα.⁷⁵ Εξόριστος στη Μακρόνησο από το 1947 έως το 1950, καταγράφει συστηματικά την καθημερινή ζωή στο στρατόπεδο. Μετά την λήξη της στρατιωτικής του θητείας εξορίζεται στον Άη Στράτη όπου παραμένει -με εξαίρεση μια δεκαοκτάμηνη άδεια- από το 1950 ως το 1960. Επιστρέφοντας από την εξορία εργάζεται στην Αυγή, παραδίδει μαθήματα μουσικής και ταυτόχρονα συγγράφει το κλασσικό του βιβλίο για την ιστορία της Μακρονήσου, χρησιμοποιώντας την δική του μαρτυρία και τις μαρτυρίες άλλων κρατουμένων. Παράλληλα, συλλέγει μαρτυρίες και τεκμήρια για την Αντίσταση και τους τόπους εξορίας. Από την δεκαετία του '60 και σχεδόν ως το θάνατό του συγκροτεί ένα σημαντικό αρχείο στο οποίο ταξινομεί συστηματικά τεκμήρια για την Κατοχή, την

73 Βασίλης Δάρας, *Γύρω από την Αμαλιάδα και τους ανθρώπους της*, Εκδόσεις Φυλιππότη, Αθήνα 1999, σελ.202.

74 Δάρας, *Γύρω από την Αμαλιάδα*, σ 226-230

75 <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/10744?dv=1>

Εθνική Αντίσταση και τους τόπους εξορίας. Εκτός από το έργο του για την Μακρόνησο, ο Νίκος Μάργαρης, επιμελήθηκε τη Λευκή Βίβλο του ΕΑΜ, την Ιστορία της 10ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ Δυτικής Μακεδονίας και τη βιογραφία του Ευριπίδη Μπακιρτζή. Πέθανε στην Αθήνα τον Ιούλιο του 2004⁷⁶.

Δεύτερη ομάδα της ΕΟΝ Αμαλιάδας ήταν η Δάφνη. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στον Τύπο της εποχής: «Αθλητική Ζωή Κίνησης της ΕΟΝ. Σήμερα Κυριακή καιώραν 12 μεσημβρινήν αναχωρεί εις Αμαλιάδα ο 1^{ος} λόχος της 1^{ης} φάλαγγος Πύργου υπό την ηγεσίαν του διοικητικού των, λοχίτου κ Καζάκη, όπως συναντηθή μετά της εκεί ποδοσφαιρικής ομάδος της Νεολαίας Δάφνη.»⁷⁷

Στα χρόνια της κατοχής εκδόθηκε από το Υπουργείο Παιδείας το Νομοθετικό Διάταγμα 1415/1942 «Περί Γυμναστηρίων» και τη χρονιά εκείνη ιδρύθηκε το Εθνικό Γυμναστήριο της Αμαλιάδας για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες μαθητών Γυμνασίου και του εξωσχολικού αθλητισμού της πόλης. Ούτε σαν σκέψη δεν υπήρχε η αναβίωση του αθλητισμού, καθώς ο καθένας φρόντιζε για την επιβίωση μέσα στη σκληρή καθημερινότητα. Η πρώτη μεταπολεμική μνεία για ποδοσφαιρικό αγώνα γίνεται τον Μάρτιο του 1945 μετά από πρόσκληση για φιλικό παιχνίδι των Άγγλων του Βρετανικού εκστρατευτικού σώματος που έδρευε στην Αμαλιάδα.⁷⁸ Φάνηκε ως παράλογο αίτημα της εποχής καθώς ο κόσμος βίωνε την εξαθλίωση, την πείνα, την ανέχεια και την έλλειψη ρουχισμού, παρόλα αυτά η απήχηση του λαϊκού αθλήματος ήταν μεγάλη.

2.2 Η περίοδος μετά το 1947

Το 1947 είχε πλέον ωριμάσει η ιδέα για ένα νέο ξεκίνημα. Το άρθρο της τοπικής εφημερίδας «Νέα Αμαλιάς» σημειώνει: «Το ποδόσφαιρο. Ανάγκη επιτακτική το επιβάλλει εις την πόλιν μας να ανασυγκροτηθούν αι ομάδες ποδοσφαίρου διότι υπάρχουν πολλοί νέοι φίλαθλοι εις τον τόπο μας οι οποίοι είναι πρόθυμοι να

76 <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/10744?dv=1>

77 Καρνάρος, *Μαρίκα Μπότση-Τσαπαλίρα*, σ. 85

78 Ο. π.

πλαισιώσουν τας ομάδας αυτής. Κατά συνέπειαν δεν μένει τίποτε άλλο να κινηθούν οι πρώην αρχηγοί οι οποίοι έχουν την πείραν και την ειδικότητα.»⁷⁹

Μετά την έκκληση αυτή ενεργοποιήθηκαν τοπικοί παράγοντες που αγαπούσαν το ποδόσφαιρο και προχώρησαν στην ανασύσταση της παλιάς ομάδας του Εθνικού, με την επωνυμία «Εθνικός Αθλητικός ποδοσφαιρικός Σύλλογος ο Εθνικός», με την υπ' αριθμό 70/27-4-1947 απόφαση του Πρωτοδικείου Αμαλιάδας.⁸⁰ Η πρώτη μεταπολεμική ομάδα της Αμαλιάδας ήταν λοιπόν ο Εθνικός. Να σημειωθεί ότι τα μέλη της προέρχονταν από τον συντηρητικό πολιτικό χώρο.

Ένα μήνα αργότερα ιδρύεται ο Αθλητικός και Ποδοσφαιρικός Σύλλογος «Λευκός Αστήρ». Ιδρύθηκε στις 31 Μαΐου του 1947, με την αριθμό 80/31-5-1947 απόφαση του Πρωτοδικείου Αμαλιάδας, με την ονομασία «Αθλητικός και Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Αμαλιάδος «Λευκός Αστήρ» και αποτέλεσε προϊόν συγχώνευσης του Πανηλειακού Αμαλιάδας και του Ολυμπιακού Καλίτσα, των δυο προπολεμικών ομάδων, που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Πρώτος πρόεδρος του συλλόγου ήταν ο δικηγόρος και μετά δήμαρχος Αμαλιάδας Θεόδωρος Σιμιτζής,. Ο Θεόδωρος Σιμιτζής γεννήθηκε στην Αμαλιάδα την 1/1/1899. Υπήρξε δήμαρχος της Αμαλιάδας κατά τα χρόνια 1954-1958 και 1962-1964. Έγραφε ως χρονογράφος σε εφημερίδες και ήταν εκδότης των εφημερίδων «Νέα Αμαλιάδα» και «Σταφιδαγροτικός Δρόμος». Έγραψε ακόμη ποιήματα και διηγήματα, που δημοσιεύτηκαν σε επαρχιακές εφημερίδες. Ασχολήθηκε με την συγγραφή της ιστορίας της πόλης μέσα από τα προσωπικά του βιώματα, και υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος του Λευκού Αστέρος το 1947.⁸¹ Γραμματέας ήταν ο Γρηγόρης Τόγιας, και μετά επίσης δήμαρχος Αμαλιάδας, και μέλη οι Θεόδωρος Λεωνιδόπουλος, Ιωάννης Καραλής, Αριστομένης Οικονομόπουλος, Χαράλαμπος Μαρκαντωνάτος και Παναγιώτης Βελισσάρης. Γενικός αρχηγός ήταν ο Γεώργιος Συριόπουλος και έφορος ο Νίκος Παπανδρικόπουλος.⁸² Ο πρώτος επίσημος αγώνας του συλλόγου του Λευκού

⁷⁹ *Νέα Αμαλιάς* (24 Μαρτίου 1947).

⁸⁰ Βιβλίων Ανεγνωρισμένων Σωματείων Πρωτοδικείου Αμαλιάδας. Αυξ. Αριθμ 27 /1947.

⁸¹ Αντων. Σιμιτζής, *Επίμετρον, Η Αμαλιάδα κατά την Ιταλογερμανική κατοχή 1941-1944*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2016, σ 117

⁸² *Ενημέρωση Αμαλιάδας* (17 Ιουλίου 2001).

Αστέρα δόθηκε στις 22 Ιουνίου 1947, όταν και επικράτησε του Εθνικού με 1-0. Σε συνεντεύξεις που λάβαμε αναφέρεται ότι τα μέλη αυτής της ομάδας ήταν αριστερών πολιτικών πεποιθήσεων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι κατά την επίμαχη περίοδο στην Ελλάδα συγκροτήθηκε από αθλητικά μέλη της ΕΠΙΟΝ μια δεύτερη γενιά ανεξάρτητων ποδοσφαιρικών συλλόγων με κυρίαρχη την επωνυμία «Αστέρας».⁸³ Στην συνέχεια ιδρύθηκαν και άλλα σωματεία στην Αμαλιάδα, όπως ο Απόλλωνας.

Τη δεκαετία του 1950 άρχισε μία πιο έντονη αθλητική δραστηριότητα στη περιοχή, καθώς το ενδιαφέρον για τον αθλητισμό εκ μέρους των κατοίκων αλλά και των φορέων αυξανόταν. Στις 6 Αυγούστου 1953 επανιδρύθηκε ο προπολεμικός Πανηλειακός με την επωνυμία Αθλητικός Ποδοσφαιρικός και Κολυμβητικός Σύλλογος «Πανηλειακός», μετά από αίτηση που είχε υποβληθεί από τις 9-12-1952 και αναγνωρίστηκε με την υπ αριθμό 172/1952 απόφαση του Πρωτοδικείου Αμαλιάδας, με σκοπό την απασχόληση και εκγύμναση των νέων. Η ομάδα αυτή δεν κατάφερε να αναπτύξει σημαντική δράση και αργότερα διαλύθηκε. Το 1957 ο τίτλος Πανηλειακός ελήφθη από ομάδες του Πύργου που συγχωνεύτηκαν (Εθνικός, Ηρακλής, Α.Ε.Κ. και Απόλλων).⁸⁴

Αξίζει να αναφερθεί ότι το 1955 με εισήγηση του διευθυντή του Γυμναστηρίου Αμαλιάδος Νικολάου Μπαντούνα, καθηγητή της Σωματικής αγωγής του Γυμνασίου Αμαλιάδας, το Υπουργείο Παιδείας καθιέρωσε την τέλεση ετήσιων Πανηλειακών αθλητικών αγώνων στίβου στην Αμαλιάδα, με την ονομασία Κοροίβια. Αθλητές από όλη την χώρα συμμετείχαν και διανυκτέρευαν σε σπίτια κατοίκων, λόγω έλλειψης ξενοδοχείων. Σε προφορικές μαρτυρίες κατοίκων εξιστορούνται τα όσα διαδραματίζονταν την εποχή εκείνη, πώς περνούσαν με τους αθλητές, τι έτρωγαν όλοι μαζί στα φτωχικά τους σπίτια κλπ. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα Κοροίβια τελούνταν για πολλά χρόνια και μέχρι πρόσφατα.

⁸³ Θανάσης Καλαφάτης, «Ποδόσφαιρο και πολιτική. Προσεγγίσεις ενός φαινομένου από την Αριστερά», Καθημερινή (4 Οκτωβρίου 1998).

⁸⁴ Καρνάρος, «Ένας αιώνας Αμαλιαδιώτικου Αθλητισμού 1896-1996», σ.11

3 Η ίδρυση του Αστέρα Αμαλιάδας

Οι ποδοσφαιρικές ομάδες της Αμαλιάδας, Εθνικός και Λευκός Αστέρας, αντί να αναπτυχθούν περιέπεσαν στη δίνη τοπικών ερίδων, με αποτέλεσμα να εκφυλιστούν έως ότου άρχισαν να προβάλλονται επιτακτικά φωνές, οι οποίες ζητούσαν την ένωση των δύο ομάδων:

«Αθλητικά: ΕΠΙΒΑΛΛΕΤΑΙ ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΟΜΑΔΩΝ. Πέρυσι κατεβλήθη αξιόλογος προσπάθεια δια την συγχώνευσιν των δύο ποδοσφαιρικών μας ομάδων του ‘Λευκού Αστέρος’ και του ‘Εθνικού’. Η πρωτοβουλία αυτή ήτο πράγματι αξιέπαινος καθότι το τοπικόν μας ποδόσφαιρον ως πανθομολογείται, ευρίσκεται ήδη εις μακράν περίοδον παρακμής. Η συγχώνευσις των δύο ομάδων θα επέφερεν αναμφισβητήτως ικανοποιητικά αποτελέσματα δοθέντος ότι το ενδιαφέρον των ποδοσφαιρικών παραγόντων, αλλά και ολόκληρου της πόλεως θα έπιπτεν εις μίαν και μόνον ποδοσφαιρικήν ομάδα την οποίαν, χωρίς διαμάχας και αλληλοσυγκρούσεις πλέον θα καταστούσαν δυναμικήν και αξίαν να αντιμετωπίση οιονδήποτε ποδοσφαιρικόν συγκρότημα. Απευθύνω ύστατη έκκληση προς τους αρμόδιους ποδοσφαιρικούς παράγοντας όπως σκεφθούν ωριμότερα και άρουν τας υφισταμένας διαφοράς δια την συνένωσιν των δύο σωματείων μας. Ασφαλώς τα αγαθά αποτελέσματα που θα προκύψουν θα είναι τεράστια. Γ. Λεβέντης»⁸⁵

Τον αμέσως επόμενο χρόνο διαβάζουμε και το ακόλουθο άρθρο, το οποίο αναφέρεται στην κατάπτωση του ποδοσφαίρου της Αμαλιάδας:

«ΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟΝ ΑΜΑΛΙΑΔΟΣ ΕΙΣ ΜΑΡΑΣΜΟΝ. Κατάπτωσιν αληθινήν υπέστη τον τελευταίο καιρόν το ποδόσφαιρον της Αμαλιάδος. Η δοξασμένη ομάς του Λευκού Αστέρος που τόσες μας χάρισε συγκινήσεις εις το παρελθόν, σήμερα ευρίσκεται εις αθλίαν κατάστασιν από απόψεως δυναμικότητας και φόρμας. Και φυσικά δεν είναι μόνον το προ ημερών απογοητευτικόν αποτέλεσμα με την ομάδα του ΚΕΝ Πατρών από την οποίαν εδέχθημεν 7 τέρματα έναντι ουδενός, αλλά είναι και γενικά η όλη εμφάνισις και σύνθεσις και αποδοτικότης της ομάδος εις κατάστασιν απογοητεύσεως. Γ.Χ. Βασιλάτος.»⁸⁶

Πρόεδρος της ομάδας του Εθνικού ήταν ο Αθανάσιος Παπαγεωργίου και του Λευκού Αστέρα ο Φώτης Φλεβοτόμος. Σύμφωνα με συνεντεύξεις που λάβαμε ο Φώτης Φλεβοτόμος ήταν δάσκαλος, αριστερός, ο οποίος δεν ασκούσε τα καθήκοντα του λόγω πολιτικών πεποιθήσεων, αγαπούσε πολύ τον αθλητισμό και επιθυμούσε την

⁸⁵ *Ηλειακή φωνή* (14 Ιουλίου 1957).

⁸⁶ *Ηλειακή Φωνή* (10 Απριλίου 1958).

πρόοδο της πόλης. Δεν υπάρχουν πληροφορίες, πέρα από το ότι ήταν αριστερός και ότι έζησε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του στην εξορία. Είχε ζήσει όλες τις αντιξοότητες της εποχής του, λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων. Δεν απέκτησε οικογένεια. Ήθελε να δει την πόλη του να αλλάζει και να προοδεύει.⁸⁷

Για το καλό του ποδοσφαίρου της Αμαλιάδας λοιπόν συμφωνήθηκε να συνενωθούν οι δύο ομάδες και να σχηματίσουν ένα νέο και ισχυρό σύλλογο. Στις 29 Μαΐου 1964 έγινε η συγχώνευση του Λευκού Αστέρα Αμαλιάδας και του Εθνικού Αμαλιάδας και η ομάδα που προέκυψε, ονομάστηκε Αθλητικός Όμιλος Αμαλιάδας «Κόροιβος», που αναγνωρίστηκε με την υπ' αριθμό 130/1962 απόφαση του Πρωτοδικείου Αμαλιάδας.⁸⁸ Η ομάδα συμμετείχε στα περιφερειακά πρωταθλήματα, χωρίς να ανταποκριθεί στις προσδοκίες και τα φιλόδοξα σχέδια των ιδρυτικών μελών της. Σε γενική συνέλευση του συλλόγου το 1964, αποφασίστηκε η μετονομασία του σε Αθλητικός Όμιλος «Αστέρας» Αμαλιάδας.

3.1 Η κατάσταση του ποδοσφαίρου κατά την επταετία της Δικτατορίας (1967-1974)

Ο Αστέρας Αμαλιάδας ιδρύθηκε κατά την περίοδο που προηγήθηκε της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών. Όταν έγινε το πραξικόπημα τον Απρίλη του 1967, η Χούντα προχώρησε στην εφαρμογή του νόμου 127/1967 «Περί αναδιοργάνωσης του εξωσχολικού αθλητισμού», ορίζοντας Γενικό Γραμματέα Αθλητισμού τον αντισυνταγματάρχη πεζικού, Κ. Ασλανίδη. Ο νόμος αυτός της χούντας ρύθμιζε τη λειτουργία των αθλητικών σωματείων και εξασφάλιζε διαρκή έλεγχο του κράτους σε αυτά μέσω κυβερνητικών επιτρόπων, οι οποίοι ουσιαστικά αποτελούσαν τα μάτια και τα αυτιά της χούντας μέσα στα σωματεία. Μάλιστα, τους έλεγαν και «στρατιωτικούς», καθώς στην πλειοψηφία τους ήταν στρατιωτικοί, που ουσιαστικά έλεγχαν τους συλλόγους και μετέφεραν τυχόν «παρεκκλίσεις» στους επικεφαλής τους. Ταυτόχρονα, από τα χέρια τους περνούσαν και τα χρήματα που έδινε στις

87 Συνέντευξη φιλάθλων Αστέρα Νέστορα Ραμπαβίλλα, Ανδρέα Κότσιφα και Σπύρου Φλεβοτόμου.

88 Βιβλίων αναγνωρισμένων σωματείων Πρωτοδικείου Αμαλιάδος. Αυξ. Αριθμ 190/1962

ομάδες η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο Άρθρο 24 του Α.Ν.127/1967: «Ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως μπορεί όποτε κρίνει να διαλύσει την διοίκηση ενός αθλητικού σωματείου, αν κρίνει ότι «παραβιάζει τας εκ των ισχυόντων Νόμων και Κανονισμών». Τονιζόταν μάλιστα ότι: «Απαγορεύεται η εγγραφή ως μέλους σωματείου, καλλιεργούντος οιονδήποτε κλάδον σωματικής Αγωγής προσώπου μη νομιμόφρονος...», φωτογραφίζοντας ουσιαστικά τους κομμουνιστές.⁸⁹ Όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω τα μέλη του Αστέρα Αμαλιάδας θεωρούνταν ότι ήταν κυρίως αριστερών φρονημάτων. Με απόφαση του Ασλανίδη, όλοι οι νομοί της χώρας θα έπρεπε να έχουν τουλάχιστον από μία ομάδα στο πρωτάθλημα της Β' Εθνικής. Φυσικά, κάτι τέτοιο προκάλεσε τη διάλυση συλλόγων που δεν συμβάδιζαν με τις επιταγές του πολιτικού καθεστώτος κι ας έλεγε ο τότε Γενικός γραμματέας Αθλητισμού ότι «σκοπός μου δεν είναι καταστρέψω τους μεγάλους συλλόγους, αλλά να δημιουργήσω περισσότερους».⁹⁰

Η προκήρυξη του πρωταθλήματος της Β' εθνικής για τη σεζόν 1967-68 προέβλεπε τη διεξαγωγή του σε δύο ομίλους των 14 ομάδων, αλλά τελικά διεξήχθη σε δύο των 16. Προφανώς, κάποιες δεν έπρεπε να υποβιβαστούν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα κάποιες ομάδες που κέρδισαν στο γήπεδο την άνοδό τους από τη Γ' εθνική, να μην προβιβαστούν: Θερμαϊκός, ΑΕΚ Φαλήρου, Αστέρας Ζωγράφου, Ελπίδα Δράμας. Ακόμη πιο «χοντροκομμένη» ήταν η αναδιάρθρωση τη σεζόν 1969-70, όταν ο Ασλανίδης αποφάσισε η Β' εθνική να διεξαχθεί σε τρεις ομίλους, ώστε να συμμετέχουν και κάποιες φιλικές προς τη χούντα ομάδες, που δεν τα είχαν καταφέρει στη Γ' εθνική.⁹¹

3.2 Η άνοδος του Αστέρα Αμαλιάδας στη Β' Εθνική κατηγορία

Στο πλαίσιο που αναλύθηκε πιο πάνω, ο Αστέρας αναδείχθηκε πρωταθλητής Ε.Π.Σ. Ηλείας την περίοδο 1971-72, κερδίζοντας τη συμμετοχή του στο πρωτάθλημα πρωταθλητών ΕΠΣ. Στην 1η φάση τερμάτισε στην 1^η θέση του 6ου ομίλου, με αντιπάλους την Α.Ε. Μεσολογγίου και την Ελπίδα Εγλυκάδος και προκρίθηκε στη 2^η

⁸⁹ Οδηγητής. *Το ποδόσφαιρο στη σέντρα της χούντας* (16-10-2021).

⁹⁰ «Το ποδόσφαιρο στα χρόνια της Δικτατορίας, ένα πολυβόλο στο οπλοστάσιο της χούντας», *Μακεδονία* (17 Νοεμβρίου 2022).

⁹¹ Ο. π.

φάση, όπου κατέλαβε τη 2η θέση του βου ομίλου, επικρατώντας του ισόβαθμου Π.Α.Σ. Πρέβεζα με 1-0 στην παράταση στο ουδέτερο γήπεδο Αγρινίου.⁹² Συμμετείχε στους αγώνες μπαράζ δευτεραθλητών του πρωταθλήματος πρωταθλητών ΕΠΣ, ερχόμενος αντιμέτωπος με τη Δήμητρα Τρικάλων. Στις 2 Ιουλίου του 1972 επικράτησε σε τρίτο αγώνα της Δήμητρας Τρικάλων με 3-1, στο ουδέτερο γήπεδο Νέας Ιωνίας στην Αθήνα και κέρδισε την ιστορική άνοδο στη Β' Εθνική κατηγορία. στην οποία αγωνίστηκε τη σεζόν 1972-73 για πρώτη και μοναδική φορά στην ιστορία του, αποτελώντας τη σημαντικότερη διάκρισή του. Έτσι, η ομάδα του Αστέρα κατάφερε να παίξει στο πρωτάθλημα της Β' Εθνικής κατηγορίας την αγωνιστική περίοδο 1972-1973. Ήταν 2 Ιουλίου 1972, όταν με τη συμπαράσταση 4.000 φιλάθλων και με επικεφαλής τον δήμαρχο Αμαλιάδας Λάμπη Τσεριώνη, σε ένα συγκλονιστικό αγώνα στο γήπεδο Νέας Ιωνίας νίκησε την Δήμητρα Τρικάλων με 3-1 σκορ και μάλιστα με ανατροπή.⁹³ Η Δήμητρα Τρικάλων προηγήθηκε στο 29^ο λεπτό με τον εξτρέμ Μπούζαλη, αλλά η αντίδραση του Αστέρα ήταν άμεση και στο 36^ο λεπτό ο Βασίλης Παρασκευόπουλος (Λιούπης) ισοφάρισε σε 1-1, σκορ με το οποίο τελείωσε το πρώτο ημίχρονο. Στο 77^ο λεπτό ο Τάκης Δουληγέρης σκόραρε, δίνοντας το προβάδισμα στον Αστέρα με 2-1. Στο 83^ο λεπτό, με δεύτερο προσωπικό γκολ ο Παρασκευόπουλος (Λιούπης) διαμόρφωσε το τελικό 3-1. Προπονητής του Αστέρα ήταν ο πατρινός Σωτήρης Λεγάτος και στον αγώνα αυτό αγωνίστηκαν οι Μιχάλης Χρυσανθόπουλος, Νίκος Παπαγεωργίου(Μάμπος), Νίκος Καβουρίνος, Τάκης Τάλαγκας, Νίκος Λεγάτος (αδερφός του προπονητή), Γεώργιος Καβουρίνος, Σάββας Μπαλόγλου, Τάκης Δουληγέρης, Παναγιώτης Βλαγκούλης (46^ο λεπτό Λάκης Δημητρακόπουλος), Ζαφείρης Ζαφειρόπουλος, Βασίλης Παρασκευόπουλος (Λιούπης). Πρόεδρος του Αστέρα ήταν ο Γεώργιος Καραγιάννης. Τον αγώνα αυτό παρακολούθησαν ο τότε πρόεδρος της ΕΠΟ Γεώργιος Δέδες, οι σύμβουλοι της ΕΠΟ Κούφαλης, Σαφαρής, Σαχίνης και Αμβρουζής, ο γενικός αρχηγός της ΑΕΚ Σκούρας και οι προπονητές, Καραπατής, Μπαϊρακτάρης και Μάγειρας.⁹⁴

92 Β. Χατζηγιάννης, «100 λεπτά αγωνίας έως ότου ο Παρασκευόπουλος επιτύχει το γκολ της Αμαλιάδος επί της Πρεβέζης», *Αθλητική Ηχώ* (10 Ιουνίου 1972).

93 <https://www.ilidakampos.gr/> (Ανάκτηση: 22/4/2018)

94 <https://www.ilidakampos.gr/> (Ανάκτηση: 22/4/2018)

Μετά το τέλος του αγώνα οι χιλιάδες εκδρομείς του Αστέρα επισκέφτηκαν πρώτα το σιντριβάνι της Ομόνοιας και με μεγαλειώδη πομπή εκατοντάδων αυτοκινήτων επέστρεψαν στην Αμαλιάδα, όπου είχε στηθεί γλέντι στην Πλατεία Ανεμόμυλου με πρωτοβουλία του δημάρχου και των παραγόντων της ομάδας.⁹⁵ Η γιορτή της ομάδας ήταν γιορτή για όλους τους Αμαλιαδίτες και μία δικαίωση της προσπάθειας όλων να ανέλθει η κοινωνική, αθλητική και πολιτιστική στάθμη της πόλης. Η ομάδα διέδωσε τη φήμη της σε όλη τη χώρα για την ικανότητα των παικτών της. Οι παίκτες κατέστησαν τότε «τοπικοί ήρωες» και καταγράφηκαν στην ιστορία της πόλης.

3.3 Οι μαρτυρίες των φιλάθλων και των παικτών του Αστέρα Αμαλιάδας για τη δράση και τη σημασία του συλλόγου

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ανδρέα Κότσιφα, εστίατορα από την Αμαλιάδα, η άνοδος στη Β' Εθνική κατηγορία το 1971 ήταν ξεχωριστή στιγμή της ομάδας. Ο ίδιος έχει υπάρξει οπαδός και στέλεχος της ομάδας, καθώς το 1948 πρόεδρος της ομάδας ήταν ο θείος του. Παρέθεσε πολλές αναμνήσεις και θεωρεί ότι η ομάδα συνέβαλε πολύ στην ανάπτυξη της πόλης. Θεωρεί επίσης ότι η πολιτική επηρέαζε πολύ την πορεία της ομάδας. Θυμάται χαρακτηριστικά πως όταν είχαν αγώνα ντέρμπι, η αστυνομία μάζευε τους αριστερούς παίκτες που ήταν καλοί, χωρίς σημαντικό λόγο, για να μην αγωνιστούν και μετά τους άφηναν. Οι οπαδοί της ομάδας του Εθνικού δεν τον επιβεβαιώνουν αυτό, όμως οι «Αστερίτες» το επισημάναν πολλές φορές.⁹⁶ Ξεχωριστοί παίκτες κατ' αυτόν ήταν ο Βασίλης Παρασκευόπουλος (Λιούπης) και ο Τάκης Δουληγέρης. Πιστεύει ότι ο Αστέρας είναι ένα ζωντανό κομμάτι της ιστορίας της πόλης.⁹⁷ Σε συνεντεύξεις τονίζεται επίσης η αγάπη για την ομάδα εκείνης της εποχής. Όταν η ομάδα έπαιζε εκτός έδρας, η πόλη της Αμαλιάδας ερήμωνε. Όλοι ακολουθούσαν την ομάδα όπου έπαιζε, με λεωφορεία. Αναφέρεται ότι 27 με 30 λεωφορεία πήγαιναν σαν «καραβάνια», να στηρίζουν την ομάδα του Αστέρα.⁹⁸

95 <https://www.ilidakampos.gr/> (Ανάκτηση : 22/4/2018)

96 Συνέντευξη Ανδρέα Κότσιφα, Νέστωρα Ραμπαβίλλα και Κοσμά Μαρούλη.

97 Συνέντευξη Ανδρέα Κότσιφα, φίλαθλου του Αστέρα Αμαλιάδας

98 Συνέντευξη Νέστωρα Ραμπαβίλλα, υποστηρικτή της ομάδας και οδηγού λεωφορείων.

Παίκτης του Αστέρα, όταν αυτός ανέβηκε στη Β' Εθνική ήταν και ο Ζαφείρης Ζαφειρόπουλος, ο οποίος γεννήθηκε στην Αμαλιάδα το 1954 και ήταν παίκτης της ομάδας από τα 16 του. Το επάγγελμα του ήταν οδηγός λεωφορείων. Έπαιζε μπάλα σε αλάνα όταν τον είδαν και τον κάλεσαν να στελεχώσει την ομάδα. Αναφέρει ότι ο Αστέρας βοήθησε την αθλητική ανάπτυξη της νεολαίας και σε πανελλαδικό επίπεδο έγινε γνωστή η Αμαλιάδα και οι παραλίες της. Η άνοδος στη Β' εθνική κατηγορία, όπου συμμετείχε και ο ίδιος, ήταν η πιο σημαντική στιγμή για την ομάδα, την πόλη και τον ίδιο. Η ομάδα πέτυχε τα χρόνια εκείνα, γιατί υπερίσχυε το συναίσθημα, ενώ αργότερα απέτυχε όταν άσχετοι άνθρωποι με τον αθλητισμό ανέλαβαν τη τύχη της. Ωστόσο, σύμφωνα με αυτόν, η πολιτική δεν επηρέαζε την τύχη της ομάδας. Ως κορυφαίοι παίκτες αναφέρονται ο Παρασκευόπουλος (Λιούπης) και ο Δουληγέρης. Θυμάται πως όταν η ομάδα έπεσε κατηγορία, μεγάλοι σε ηλικία άνθρωποι έκλαιγαν στην εξέδρα σαν μικρά παιδιά. Τα χρόνια άλλαξαν και όταν το ποδόσφαιρο έγινε επαγγελματικό, χάθηκε ο ερασιτεχνισμός. Έκτοτε ο Αστέρας φυτοζωεί, με μερικές αναλαμπές και η αθλητική Αμαλιάδα έχασε το καμάρι της.⁹⁹ Τον Παρασκευόπουλο (Λιούπη) ξεχωρίζει μέσα από τη μαρτυρία του και ο Σπύρος Φλεβοτόμος, γεννηθείς το 1951. Αυτός θυμάται τον εαυτό του πάντα να ακολουθεί την ομάδα ως φίλαθλος και την χαρακτηρίζει κόσμημα της πόλης.¹⁰⁰

Το μπαράζ ανόδου στη Β' Εθνική αναφέρεται ως ξεχωριστή στιγμή και από τον Χρήστο Χρυσανθόπουλο, ο οποίος γεννήθηκε στην Αμαλιάδα και ήταν στέλεχος της ομάδας και οπαδός από το 1961. Σύμφωνα με αυτόν ο Αστέρας βοήθησε στην ανάπτυξη της πόλης, καθώς ήταν υπολογίσιμη περιοχή στον ποδοσφαιρικό χάρτη. Χιλιάδες άνθρωποι ακολουθούσαν την ομάδα παντού και ήταν ο παλμός της πόλης. Υπήρχε ομοιογένεια, αγάπη και προσφορά άνευ οικονομικού ανταλλάγματος. Η πολιτική δεν επηρέαζε την τύχη της ομάδας. Παίκτες της ομάδας που ξεχώρισαν ήταν οι Δουληγέρης, Παρασκευόπουλος, Ταλάγκος, Μπάλογλου, Παπαγεωργίου και η 11αδα της Β' εθνικής. Ο Αστέρας ήταν η σημαία και το «σήμα κατατεθέν» της πόλης.¹⁰¹

99 Συνέντευξη Ζαφείρη Ζαφειρόπουλου

100 Συνέντευξη Σπύρου Φλεβοτόμου.

101 Συνέντευξη Χρήστου Χρυσανθόπουλου

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η μαρτυρία του Μιχάλη Χρυσανθόπουλου, που γεννήθηκε το 1951 και ήταν παίκτης της ομάδας από παιδί. Ξεκίνησε από τις αλάνες και έζησε την ομάδα από τα πρώτα της χρόνια. Η πόλη έγινε γνωστή λόγω της πορείας της ομάδας στη Β' εθνική. Το 1970- 1971 η πόλη έζησε ξεχωριστές στιγμές στα προκριματικά με τα μπαράζ ανόδου στη Β' εθνική κατηγορία. Υπήρχε ομοιογένεια και οικογενειακό κλίμα στην ομάδα, όταν όμως ήρθε η μιζέρια, η ομάδα απέτυχε. Ξεχωρίζει τους ίδιους παίκτες με τους προαναφερθέντες και έχει την ίδια άποψη ότι η πολιτική δεν επηρέαζε την τύχη της ομάδας. Χαρακτηρίζει την ομάδα ως «ίνδαλμα», κάτι ξεχωριστό για τη πόλη, την «σημαία» της.¹⁰²

Ο Αστέρης, στη μοναδική του παρουσία στο πρωτάθλημα της Β' Εθνικής κατηγορίας σημείωσε 7 νίκες, 12 ισοπαλίες και 19 ήττες σε σύνολο 38 αγώνων, με τέρματα 36-70 και κατέλαβε την 18η θέση σε σύνολο 20 ομάδων του 1^{ου} ομίλου, πίσω από τον Πανηλειακό και μπροστά από τους Παννεμεατικό και Εθνικό Αστέρη Καισαριανής, γνωρίζοντας τον υποβιβασμό. Οι επτά νίκες που απέσπασε στο πρωτάθλημα ήταν όλες εντός έδρας, επικρατώντας αναλυτικά των Πανναυπλιακού και Παναργειακού με 1-0, των Εθνικού Αστέρη Καισαριανής και Ιωνικού Νικαίας με 2-1, των Παναιγιάλειου και Παννεμεατικού με 3-1, με σπουδαιότερη τη νίκη με 4-3 επί του ΟΦΗ. Την ίδια χρονιά έφθασε στον Β' γύρο του Κυπέλλου Ελλάδας 1972-73, αφού απέκλεισε στα πέναλτι με 3-2 (κανονικός αγώνας 0-0) τον Ίκαρο Νέας Ιωνίας, ομάδα Β' Εθνικής και ακολούθως αποκλείστηκε από τον Εθνικό Πειραιώς που έφτασε μέχρι τα ημιτελικά, από τον οποίο ηττήθηκε με 6-0 στο Στάδιο Καραϊσκάκη.¹⁰³

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αγώνα με τον Αχαρναϊκό έγιναν επεισόδια κατά του πολιτικού καθεστώτος της Δικτατορίας. Ο αγώνας διεκόπη. Τότε αποφασίστηκε να γίνει καλή περίφραξη του σταδίου και οπαδοί της ομάδας έφτιαξαν όλοι μαζί εθελοντικά μία ασφαλή τσιμεντένια ψηλή περίφραξη περιμετρικά του αθλητικού χώρου.¹⁰⁴

102 Συνέντευξη Μιχάλη Χρυσανθόπουλου

103 Εφημερίδα Αθλητική Ηχώ, Ανάκτηση: 4 Ιανουαρίου 1973

104 Συνεντεύξεις φιλάθλων Αστέρη Αμαλιάδας Κοσμά Μαρούλη, Ανδρέα Κότσιφα και Νέστορα Ραμπαβίλλα.

Το 1974 διεκδίκησε εκ νέου την άνοδο στην Β΄ Εθνική μέσω του πρωταθλήματος πρωταθλητών ΕΠΣ, στο οποίο συμμετείχε ως πρωταθλητής Ε.Π.Σ. Ηλείας της περιόδου 1973-74. Ωστόσο, η πολυπόθητη επάνοδος στην Β΄ Εθνική δεν επετεύχθη, καθώς τερμάτισε στην 4η θέση του 5ου ομίλου με αντιπάλους τους Α.Π.Σ. Πάτραι, Πέλοπα Κιάτου, Α.Ο. Ανατολής Ιωαννίνων, Α.Ε. Μεσολογγίου και Όλυμπο Κέρκυρας. Τις χρονιές 1977-78, 1980-81 και 1981-82 αγωνίστηκε στην Εθνική Ερασιτεχνική κατηγορία, η οποία αποτελούσε την 3^η τη τάξει εθνική κατηγορία και τη μετέπειτα Γ΄ Εθνική. Έκτοτε ο Αστέρας Αμαλιάδας αγωνίζεται συνήθως στην Δ΄ Εθνική κατηγορία με λίγες εξαιρέσεις υποβιβασμού στο τοπικό πρωτάθλημα, σύντομα όμως επανακάμπτει.

Κατά την περίοδο αυτή (1974-1982), παίκτης του Αστέρα ήταν ο Γεώργιος Λουρίδας, ο οποίος γεννήθηκε το 1958. Κατάγεται από το Κρυονέρι Αμαλιάδας και είναι συνταξιούχος του ΟΤΕ. Ξεκίνησε να παίζει στην ομάδα το 1974 με παρότρυνση ενός καλού του φίλου και μεγάλου παίκτη της ομάδας, του Μιχάλη Κανελλακόπουλου. Σύμφωνα με αυτόν, η ομάδα βοήθησε την πόλη οικονομικά, διότι έρχονταν ξένοι φίλαθλοι να παρακολουθήσουν αγώνες. Ξεχωριστή στιγμή ήταν όταν το 1976 ανέβηκε από το τοπικό στη Γ΄ εθνική κατηγορία. Η ομάδα πέτυχε λόγω του κλίματος αγάπης και ομόνοιας ανάμεσα στους παίκτες. Θεωρεί δε λόγο αποτυχίας το γεγονός ότι δεν υπήρχε σύμβουλος. Κατά τα χρόνια που ασχολήθηκε με την ομάδα δεν θεωρεί ότι η πολιτική επηρέαζε την πορεία της. Πιστεύει ότι ο κορυφαίος παίκτης ήταν ο Παρασκευόπουλος (Λιούπης), ένα είδωλο για όλους. Ο Αστέρας ήταν η «θρησκεία» τους. Θεωρεί ότι η δημοτική αρχή πρέπει να ασχοληθεί με τα νέα παιδιά της πόλης και να δώσει κίνητρα ώστε να φύγουν από τις καφετέριες και να ασχοληθούν με την μεγάλη ομάδα της πόλης, τον Αστέρα.¹⁰⁵

Την ίδια περίοδο αγωνίστηκε στον Αστέρα και ο Γεώργιος Παναγόπουλος από το Μπόρσι Ηλείας, γεννηθείς το 1954. Αυτός ήρθε ως παίκτης στον Αστέρα το 1977, με μεταγραφή από την Δάφνη Χαϊδαρίου. Η ομάδα τότε ήταν πολύ σημαντική για την πόλη και τους παίκτες και βρισκόταν πάνω από την προσωπική ζωή του καθενός. Παραμονές του γάμου του και ενώ δεν έπρεπε να παίζει, η ομάδα πήγε στην Κέρκυρα σε αγώνα ντέρμπι, όπου αποκλείστηκε λόγω κακοκαιρίας και δεν μπορούσε να περάσει το καράβι. Η ομάδα γύρισε λίγες ώρες πριν τον γάμο. Η ομάδα πέρασε

105 Συνέντευξη Γεωργίου Λουρίδα, παίκτη της ομάδας

διακυμάνσεις, ανάλογα με τη φουρνιά παικτών και παραγόντων. Αυτοί ευθύνονταν για την επιτυχία και την αποτυχία της. Έβγαλε μεγάλους παίκτες, που μπορούσαν να παίξουν σε μεγαλύτερες κατηγορίες, όπως οι Παρασκευόπουλος (Λιούπης), Αντώνης Διαμαντόπουλος, Ν. Ρουμελιώτης, Στεφανάκος, Στασινόπουλος, Κανελλακόπουλος και άλλοι. Είναι το κόσμημα της πόλης και της Ηλείας μαζί με τον Πανηλειακό και τον ΠΑΟ Βάρδας. Τα τελευταία χρόνια ο κόσμος έχει ασχοληθεί περισσότερο με τον Κόροιβο (μπάσκετ, κλασσικός αθλητισμός, βόλει) που προσφέρει άλλο θέαμα.¹⁰⁶

Ένα άλλο ζήτημα που αναδεικνύεται μέσα από την έρευνά μας είναι η αντιπαλότητα με τις ομάδες του Πύργου, της πρωτεύουσας του Νομού. Καταγράφονται πετροπόλεμοι κατά την διάρκεια, αλλά και μετά τους αγώνες. Η έχθρα των οπαδών μεταξύ των δύο πόλεων ήταν τόσο μεγάλη που ακόμα και όταν δεν υπήρχε αγώνας μεταξύ τους, όταν περνούσε το λεωφορείο του Αστέρα μέσα από τον Πύργο για να πάει σε άλλο αγώνα και πάλι γίνονταν επεισόδια.¹⁰⁷

Το καλοκαίρι του 2013 αποφασίστηκε η συγχώνευση του Αστέρα Αμαλιάδας που είχε τερματίσει 2ος στο πρωτάθλημα Ε.Π.Σ. Ηλείας της περιόδου 2012-13 με τον Π.Φ.Ο. Πανόπουλου που είχε κατακτήσει το πρωτάθλημα στην Δ' Εθνική, παίρνοντας έτσι τη θέση του στο πρωτάθλημα της Γ' Εθνικής Ερασιτεχνικής κατηγορίας. Η νέα ομάδα ονομάστηκε «Αθλητικός Όμιλος Αστέρας Αμαλιάδας-Πανόπουλο», έχει έδρα την Αμαλιάδα και διατηρεί τα διακριτικά στοιχεία (χρώματα, έμβλημα, έτος ίδρυσης) του Αστέρας Αμαλιάδας. Ωστόσο, δεν τα κατάφερε στο πρωτάθλημα της Γ' Εθνικής της περιόδου 2013-14, τερματίζοντας στη 15^η θέση του 4ου ομίλου σε σύνολο 16 ομάδων και γνώρισε τον υποβιβασμό.¹⁰⁸

Την σεζόν 2014-15 αναδείχθηκε πρωταθλητής Ε.Π.Σ. Ηλείας και προκρίθηκε στο πρωτάθλημα πρωταθλητών ΕΠΣ, διεκδικώντας την επάνοδο στην Γ' Εθνική, κάτι που τελικά δεν επετεύχθη, καθώς τερμάτισε τελευταίος στην 4η θέση του 12ου ομίλου. Την αμέσως επόμενη χρονιά 2015-16, κατέκτησε ξανά το πρωτάθλημα Ε.Π.Σ. Ηλείας και συμμετείχε εκ νέου στο πρωτάθλημα πρωταθλητών ΕΠΣ, όπου καταλαμβάνοντας τη 2η θέση του 12ου ομίλου κέρδισε την επάνοδο στην Γ' Εθνική Ερασιτεχνική κατηγορία στην οποία και αγωνίζεται από τη σεζόν 2016-17. Τη

106 Συνέντευξη Γεωργίου Παναγόπουλου, παίκτη της ομάδας

107 Συνεντεύξεις Νέστορα Ραμπαβίλλα, Κοσμά Μαρούλη, Ανδρέα Κότσιφα.

108 *Πατρίς Πύργου* (5 Οκτωβρίου 2013)

σεζόν 2017-18 πραγματοποίησε μια πολύ καλή πορεία και κατέκτησε το πρωτάθλημα στον 5ο όμιλο, όμως στους αγώνες μπαράζ έχασε την άνοδο στη Β' Εθνική. Την επόμενη ωστόσο αγωνιστική περίοδο, 2018-19 γνώρισε τον υποβιβασμό.¹⁰⁹ Πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετοί παίκτες που φόρεσαν την φανέλα του Αστέρα διακρίθηκαν στα γήπεδα της Α' Εθνικής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι Παναγιώτης Κορδονούρης, Θοδωρής Ανδριόπουλος, Νίκος Γκρίλλας, Γιώργος Στασινόπουλος, Νίκος Καβουρίνος, Μιχάλης Κανελλακόπουλος και Τάσος Φερεκίδης.

Μέσα από τις συνεντεύξεις των φιλάθλων και των παικτών του Αστέρα Αμαλιάδας γίνεται φανερό η σχέση του σωματείου με την τοπική κοινωνία, καθώς και η σημασία του για την συλλογική μνήμη της πόλης. Μέσα από τις μαρτυρίες αυτών των ανθρώπων αναδεικνύονται πτυχές που έχουν να κάνουν με την κοινωνική και πολιτική ταυτότητα του συλλόγου. Θα πρέπει να αναφερθεί πως παρά το γεγονός ότι οι ιδρυτές του συλλόγου θεωρούνταν ότι είχαν αριστερές καταβολές, κάποιοι συνεντευξιζόμενοι δηλώνουν ότι η πολιτική δεν επηρέαζε την ομάδα, γεγονός που θα πρέπει να συνδεθεί με την εξομάλυνση των πολιτικών συνθηκών κατά τη μεταπολίτευση. Σημαντική θεωρείται γενικά η συμβολή του Αστέρα στην ανάπτυξη και στην προβολή της Αμαλιάδας σε όλη την Ελλάδα, κυρίως λόγω της ανόδου της ομάδας στη Β' Εθνική κατηγορία. Μέσα από τις μαρτυρίες αναδεικνύεται επίσης η συναισθηματική σχέση των κατοίκων της Αμαλιάδας με την ομάδα και η ταύτισή τους με αυτήν.

¹⁰⁹ Στο ίδιο.

Συμπεράσματα

Η σχέση των αθλητικών σωματείων με την τοπική ιστορία και η σύνδεσή τους με τις αναδυόμενες τοπικές ταυτότητες απασχολεί τα τελευταία χρόνια την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία του αθλητισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, τα σωματεία ερευνώνται ως φορείς κοινωνικών και πολιτικών ταυτοτήτων και ως πόλοι τοπικών ανταγωνισμών. Ο Αστέρας Αμαλιάδας γεννήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960, μία περίοδο έντονων πολιτικών και κοινωνικών ζυμώσεων, κατά την οποία διατυπωνόταν από σημαντικές μερίδες του πληθυσμού το αίτημα για αλλαγή και δημοκρατία. Ο αθλητισμός και το ποδόσφαιρο αποτέλεσαν από την άλλη μεριά χώρους δραστηριοποίησης των ευρέων λαϊκών τάξεων. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου η ΕΠΟΝ πρόβαλε την σωματική άσκηση, οι δε νέοι έπρεπε να έχουν υγιές σώμα και να ψυχαγωγούνται. Αρκετά από τα μέλη της έγιναν αργότερα αθλητές. Στην πόλη της Αμαλιάδας τα μέλη της ΕΠΟΝ συμμετείχαν ως αθλητές στο νέο ποδοσφαιρικό σωματείο που συστάθηκε το 1947, τον Λευκό Αστέρα. Μετά από τα σκληρά χρόνια του Εμφυλίου και των πολιτικών αντιπαραθέσεων, η δημιουργία του Λευκού Αστέρα αρχικά και μετέπειτα του Αστέρα Αμαλιάδας, εξέφρασαν ευρέα τμήματα του πληθυσμού της Αμαλιάδας και αποτέλεσαν φορείς έκφρασης και διεξόδου για την νεολαία του τόπου. Τα πρώτα στελέχη της ομάδας ήταν επιφανείς κάτοικοι της Αμαλιάδας με προοδευτικές καταβολές, όπως ο δάσκαλος Φλεβοτόμος, ο δικηγόρος και αργότερα δήμαρχος της πόλης Σιμιτζής κ.α.. Στο διάβα των δεκαετιών, η ομάδα εξέφρασε την εργατική τάξη της πόλης και τους μικρομεσαίους επαγγελματίες. Μέσα από αυτές τις τάξεις αναδείχτηκαν και οι παίκτες του Αστέρα που έμειναν στην ιστορία. Ο θαυμασμός για αυτά τα άτομα, όπως για τον Παρασκευόπουλο(Λιούπη), τον Δουληγέρη, τον Κανελλακόπουλο και πολλούς άλλους, συνεχίζει να είναι μεγάλος, η δε φήμη τους είναι ακόμα ζωντανή. Μέσα από τη συγκρότηση και τη δράση της ομάδας αυτής η πόλη απέκτησε ζωντάνια μετά τα σκληρά χρόνια της Κατοχής, του Εμφυλίου και του μετεμφυλιακού κράτους. Ο Αστέρας συνδέθηκε με την Αμαλιάδα και αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής ταυτότητας της πόλης. Σε βάθος χρόνου εξέφρασε όλο τον πληθυσμό και αγκάλιασε ανθρώπους από όλο το πολιτικό φάσμα, φέρνοντας την πολυπόθητη ενότητα που χρειαζόταν η πόλη για να προχωρήσει. Η νεολαία και ο κόσμος στράφηκαν προς τον αθλητισμό, οι δε αγώνες της Κυριακής αποτέλεσαν ευκαιρίες

και αφορμές για να έρθουν οι κάτοικοι της πόλης σε επαφή με την ομάδα, να εκδράμουν και να την στηρίζουν. Οι πομπές των λεωφορείων ακολουθούσαν την ομάδα στα διάφορα εκτός έδρας παιχνίδια και η συμμετοχή των φιλάθλων θύμιζε γιορτή. Όταν αγωνιζόταν η ομάδα εκτός έδρας, η πόλη ερήμωνε. Οι ίδιοι φίλαθλοι της ομάδας πρόσφεραν εθελοντική εργασία, καθώς και οικονομική βοήθεια, φτιάχνοντας τις υποδομές του γηπέδου. Ο σκοπός ήταν κοινός, να υπηρετήσουν την ομάδα, το «στολίδι» της πόλης, όπως το χαρακτήριζαν. Η αγάπη και ο θαυμασμός για τον Αστέρα Αμαλιάδας είναι φανερός στις αφηγήσεις των ανθρώπων που κατέθεσαν τις μαρτυρίες τους για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Αστέρας αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της Αμαλιάδας, καθώς και της συλλογικής μνήμης των κατοίκων της.

Βιβλιογραφία

Δάρας, Βασίλης, *Γύρω από την Αμαλιάδα και τους ανθρώπους της*, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1999.

Ζαϊμάκης, Γιάννης, *Εργοτέλης 1929-2009. Ψηφίδες της Αθλητικής και κοινωνικής ιστορίας ενός φιλοπρόοδου σωματείου*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

Ζαϊμάκης, Γιάννης, *Ζητήματα της μεθοδολογίας και έρευνας στη μελέτη του αθλητισμού*. Διδακτικό υλικό Θεματικής Ενότητας Κοινωνιολογία και Ανθρωπολογία του Αθλητισμού, ΑΣΚ 51, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Αθλητικές Σπουδές Κοινωνιολογία Ιστορία- Ανθρωπολογία. Πάτρα 2020, ΕΑΠ.

Ίσαρη, Φιλία και Πουρκός, Μάριος, *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015.

Καρνάρος, Λεωνίδας, «Ενας αιώνας Αμαλιαδιώτικου Αθλητισμού 1896-1996», στο *Ηλειακή Πρωτοχρονιά-Ηλειακό Πανόραμα*, Εκδόσεις Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2011.

Καρνάρος, Κ. Λεωνίδας, *Μαρίκα Μπότση-Τσαπαλίρα, Η πρώτη γυναίκα Δήμαρχος στην Ελλάδα 1944-1945*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2005.

Κουλούρη, Χριστίνα, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας, Γυμναστικά και Αθλητικά Σωματεία 1870-1922*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας- Γ.Γ. Νέας Γενιάς- Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997.

Κουλούρη, Χριστίνα, «Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού: Σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί αγώνες», στο Γιάννης Ζαϊμάκης-Ελένη Φουρναράκη (επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ. 43-87.

Μπαλτάς, Ανδρέας, *Προσφυγικά αθλητικά σωματεία στον Μεσοπόλεμο 1922-1940*, Εκδόσεις Μπαλτά, Γλύφα Ηλείας 2021.

Μπουντουβή, Αλέκα και Θανοπούλου, Μαρία, «Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα. Οι εμπειρίες μίας δύσκολης πορείας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τομ. 107 (2002), σ. 3-21.

2007-2008, *Αμαλιάδα η πόλη μας*, Περιβαλλοντική ομάδα 1^{ου} Γενικού Λυκείου Αμαλιάδας.

Σιμιτζής, Αντώνης, *Επίμετρον. Η Αμαλιάδα κατά την Ιταλογερμανική κατοχή 1941-1944*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2016.

Σιμιτζής, Θεόδωρος, *Προσωπικές εντυπώσεις και ιστορικά ντοκουμέντα για την πόλη της Αμαλιάδας 1900-1950*, Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα 2006.

Σκάβδη, Ελένη, *Αμαλιάδα. Τα χίλια πρόσωπα της πόλης*, Έκδοση Δήμου Αμαλιάδας και Εμπορικού Συλλόγου Αμαλιάδας, Αμαλιάδα 2002.

Veblen, Thorstein, *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης: η οικονομική μελέτη των θεσμών*, εισαγωγή C W Mills , επιμ. Φ.Ρ. Σοφιανός, μτφρ. Γιώργος Νταλιάνης, Κάλβος, Αθήνα 1982.

Χουζίνγκα, Γιόχαν, *Ο Άνθρωπος και το Παιχνίδι (Homo Ludens)*, Μτφρ. Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1989.

Εφημερίδες

Αθλητική Ηχώ

Ενημέρωση Αμαλιάδας

Μακεδονία

Οδηγητής

Πάτρας Σπορ

Πατρίς Πύργου

Πρώτη Πύργου

Διαδίκτυο

<https://www.ilidakampos.gr/>

Αρχεία

Παράρτημα

Φωτογραφίες

Νίκος Μάργαρης (Αρχείο ΑΣΚΙ)

(<http://www.makronissos.org/o-nikos-margaris-sto-a-tagma-skapaneon/>)

Ο Λευκός Αστήρ το 1947. Στη φωτογραφία διακρίνεται ο πρόεδρος της ομάδας και αργότερα δήμαρχος της πόλης Θ. Σμιτζής, μαζί με τους παίκτες του.

Πηγή φωτογραφίας: <https://www.asterasamaliadasfc.com>

Οπαδοί και παίκτες μαζί. Στη μέση της φωτογραφίας ο Ζαφείρης Ζαφειρόπουλος.

Οπαδοί του Αστέρα. Ανάμεσά τους ο Αναγνωστόπουλος (Κούκλος) στο κέντρο της φωτογραφίας, φορώντας ρούχα ραμμένα γεμάτα αστέρια, εκφράζοντας έτσι την αγάπη και την αφοσίωσή του στην ομάδα (Προσωπικό αρχείο Θωμά Πατσαούρα, πρώην παίκτη και Γιώργου Αναγνωστόπουλου, δημοσιογράφου και γιού του εικονιζόμενου).

Το γήπεδο της Αμαλιάδας (Αρχείο Μιχάλη Κανελλακόπουλου. Διακρίνονται οι φίλαθλοι της πόλης με τα πανό στην θέση των σημερινών κερκίδων.

Ο Μιχάλης Χρυσανθόπουλος στα δεξιά, στο στάδιο του Αστήρα Αμαλιάδας, πριν αποκτήσει τη σημερινή του μορφή.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα: Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

